

Универзитет у Новом Саду
Природно-математички факултет
Департман за географију, туризам
и хотелијерство

др Растислав Стојсављевић

ГЕОГРАФСКО-ИСТОРИЈСКИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

СКРИПТА ЗА ПРВИ КОЛОКВИЈУМ ИЗ ПРЕДМЕТА
ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ СВЕТА

Нови Сад, 2021.

САДРЖАЈ

УВОД.....	4
ГЕОГРАФСКО-ТУРИСТИЧКИ ПОЛОЖАЈ.....	6
И ДИМЕНЗИЈЕ КОНТИНЕНАТА И СВЕТСКОГ МОРА.....	6
ЧАСОВНЕ ЗОНЕ.....	12
РЕФОРМА КАЛЕНДАРА.....	14
ПОДЕЛА И ПОСТАНАК ПЛАНИНА.....	16
КЛИМАТСКИ ПОЈАСЕВИ.....	23
ВЕТРОВИ.....	26
ВЕГЕТАЦИОНИ ПОЈАСЕВИ.....	29
МОРСКЕ СТРУЈЕ.....	31
ЕТНИЧКА ПОДЕЛА СТАНОВНИШТВА.....	33
ПОДЕЛА СТАНОВНИШТВА ПРЕМА РЕЛИГИЈСКОЈ ПРИПАДНОСТИ.....	34
И КАРАКТЕРИСТИКЕ НАЈЗАСТУПЉЕНИЈИХ РЕЛИГИЈА.....	34
ИСТОРИЈСКИ ДОГАЂАЈИ НА КОЈИМА СЕ БАЗИРАЈУ.....	37
КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ СПОМЕНИЦИ ВАЖНИ ЗА ТУРИЗАМ.....	37
СТАРИ ВЕК.....	37
НАРОДИ И ДРЖАВЕ МЕСОПОТАМИЈЕ.....	38
СТАРИ ЕГИПАТ.....	39
СТАРА ГРЧКА.....	40
СТАРИ РИМ.....	43
СРЕДЊИ ВЕК.....	45
НАРОДИ БЛИСКОГ ИСТОКА И СРЕДОЗЕМЉА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ.....	45
ЕВРОПСКЕ ДРЖАВЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ И БОРБА ЗА ХРИСТОВ ГРОБ.....	46
ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНСА.....	47
ПОЗНИ СРЕДЊИ ВЕК И ПРОДОР ОСМАНЛИЈСКОГ ЦАРСТВА У ЕВРОПУ.....	47

НОВИ ВЕК У ЕВРОПИ И СВЕТУ	48
ВЕЛИКА ГЕОГРАФСКА ОТКРИЋА.....	48
КОЛОНИЗАЦИЈА НОВОГ СВЕТА	50
АМЕРИЧКА РЕВОЛУЦИЈА	50
ФРАНЦУСКА БУРЖОАСКА РЕВОЛУЦИЈА И НАПОЛЕОНОВО ЦАРСТВО.....	51
ИНДУСТРИЈСКА РЕВОЛУЦИЈА	53
АМЕРИЧКИ ГРАЂАНСКИ РАТ	53
САВРЕМЕНО ДОБА	54
ВЕЛИКИ РАТ	54
СВЕТ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА	56
ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ	57
ПОСЛЕРАТНА ПОДЕЛА СВЕТА И ХЛАДНИ РАТ	60
ЗАКЉУЧАК	63

УВОД

Туризам као савремени феномен највише дугује географским и историјским појавама, дешавањима и проучавањима, која су била услов за његов развој на неком простору. Не постоји врста туризма који није у директној или индиректној вези са географијом и историјом. Како бисмо поједина културно-историјска дешавања и промене које она доносе, знаменита места, грађевине или споменике, тргове или четврти, сакралне објекте или музеје, представили туристима на прави начин, неопходно је да њихово време настајања, постојање, вредности који поседују и важност сместимо у временски оквир и одређени простор и да их покушамо објективно посматрати и презентовати различитим категоријама туриста.

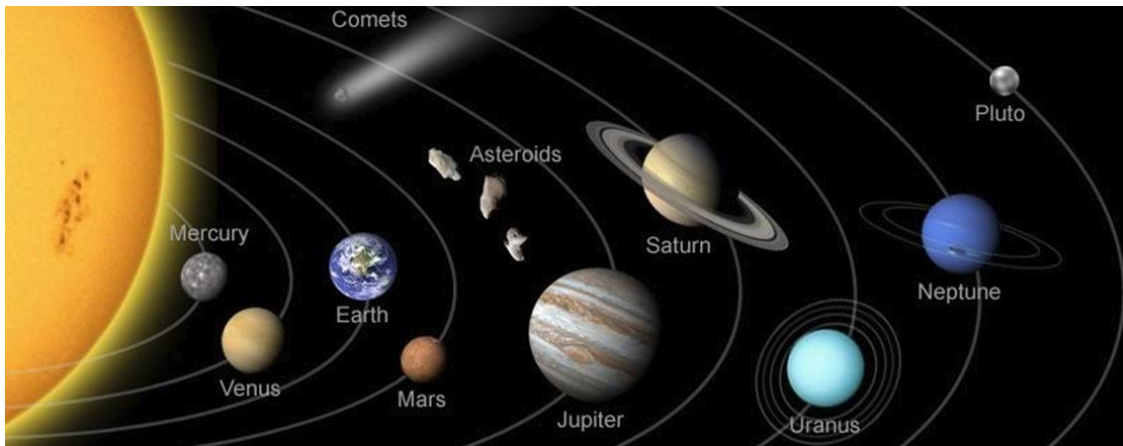
Све туристички значајне земље, па чак и оне у којима се туризам тек развија, препознају се по неким природним или културно-историјским атракцијама и вредностима. Грчка препознајемо по бројним острвима и веома повољној медитеранској клими, али и по изузетним културно-историјским остварењима, посебно из античког периода. Слично је и са Италијом, с тим што су у овој земљи најважније културно-историјске вредности везане за античко Римско царство и за период хуманизма и ренесансе. У Шпанији су, поред медитеранских климатских погодности, веома важне културно-историјске вредности из периода арапске владавине. При помену Норвешке, једна од првих асоцијација су прекрасни фјордови, али је за савремени туризам ове земље веома важно упознавање са свим вредностима које је оставила викиншка (норманска) цивилизација. Путовање и боравак у Египту, готово су немогући без упознавања са изузетним остварењима античких фараонских династија у долини Нила, а читав свет зна за величанствене пирамиде на платоу Гизе. Сједињене Америчке Државе имају невероватне природне вредности, посебно у западном планинском делу, али је у туристичкој понуди неизбежно све оно што су кроз више миленијума стварала и оставила бројна индијанска племена. Мексико има могућност да угости туристе и на атлантској (Карипско море и Мексички залив) и на пацифичкој обали, да туристи уживају у посматрању и истраживању величанствених вулкана, али је срж сваког туристичког путовања у ову земљу и упознавање са изузетним остварењима неколико индијанских цивилизација, посебно астечке и мајанске. У Перуу туристи могу уживати у пацифичким плажама и невероватним планинским венцима Анда и речних долина које их раздвајају, али исто тако и у изузетним културно-историјским вредностима које су оставиле индијанске цивилизације, посебно цивилизација Инка, те и у свим оставрењима шпанских освајача. Туристи у Индији могу да се предају авантуристичким ужицима на Хималајима, највишем планинском венцу, или у делти Ганга, на Малабарском и Короманделском приморју, на старим вулканима Деканске висоравни, али су изузетне вредности које су оставиле античке дравидске цивилизације Харапа и Мохенџо

Даро, као и миленијумска остварења везана за хиндуизам. Кина, најмогољуднија држава на Земљи, нуди туристима прекрасне пределе Тибета (највише планетарне висоравни), Хималаја, Каракорума, Џунгарије и Таримске котлине, изузетно атрактивне планинске долине Хоангхоа, Јангцекјанга и бројних других водотока, али је Кинсеки зид једна од најупечатљивијих асоцијација на ову државу, као и изузетне културно-историјске вредности које је оставила вишемиленијумска цивилизација и бројне династије, а све је проткано изузетним остварењима везаним за будистичку религију, али и за конфучијанску филозофију живота. Чак и Аустралија, коју су Европљани почели колонизовати тек пре нешто више од два века, поред природних атракција, туристима нуди упознавање са оставрењима вишемиленијумске домородачке аборицинске цивилизације.

Познавање основних географских и историјских чињеница и законитости које се налазе у овој скрипти нису само потребне како би се успешно наставило пратити градиво као једна допуна и надградња већ су део и опште културе коју би сваки факултетски образован човек мора да има.

ГЕОГРАФСКО-ТУРИСТИЧКИ ПОЛОЖАЈ И ДИМЕНЗИЈЕ КОНТИНЕНАТА И СВЕТСКОГ МОРА

Земља је трећа планета по удаљености од Сунца и припада типу небеских тела са чврстом стенском површином. Положај и раздаљина (превасходно одговарајућа топлота) у односу на Сунце био је један од услова настанка живог света на Земљи.

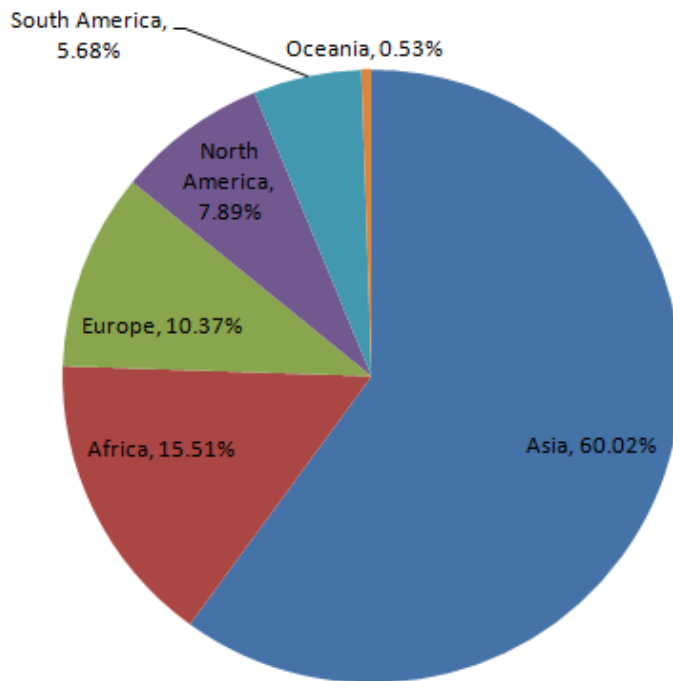

Скица 1. Земља у Сунчевом систему (*од 2006. Плутон се не убраја у планете)

Површина Земље је 510 милиона km^2 . Од тога, површина копна је око 150 милиона km^2 (29,4%), а свих мора и океана око 360 милиона km^2 (70,6%). Постоји седам континената и они су према површини поређани по следећем редоследу:

1. Азија - 44 милиона km^2 (44,6 милиона km^2) или 29,7% површине копна,
2. Африка - 30 милиона km^2 (30,4 милиона km^2) или 20,3%,
3. Северна Америка - 24 милиона km^2 (24,2 милиона km^2) или 16,1%,
4. Јужна Америка - 18 милиона km^2 (17,8 милиона km^2) или 11,9%,
5. Антарктик - 14 милиона km^2 (14,2 милиона km^2) или 9,5%,
6. Европа - 10 милиона km^2 (10,2 милиона km^2) или 6,8% и
7. Аустралија (7,7 милиона km^2) и Океанија - 8,5 милиона km^2 или 5,7% копна.

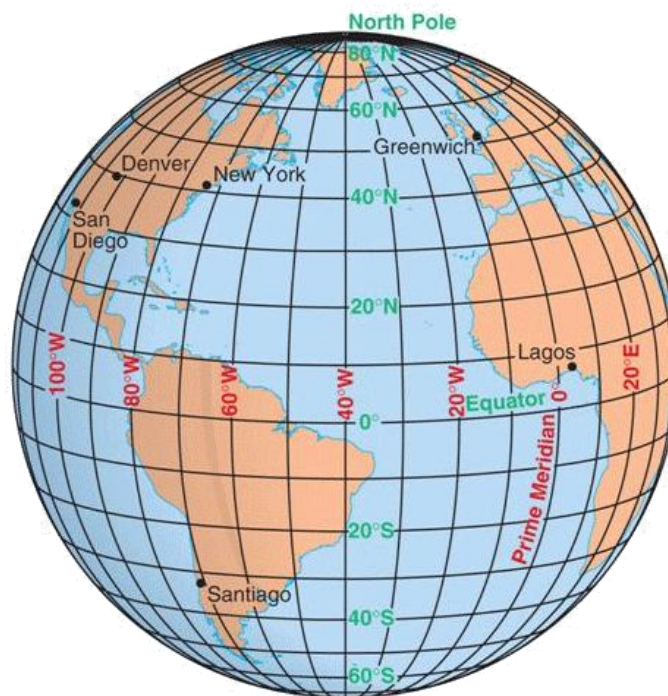
Процењује се да на Земљи живи око 7,5 милијарди људи (октобар 2017). Уколико се анализира удео броја становника по континентима, ситуација је нешто другачија. У Азији живи око 60% светског становништва, у Африци 15,5%, Северној Америци 7,9%, Јужној Америци 5,7%, Европи 10,4% и Аустралији и Океанији 0,5% (Графикон 1). На Антарктику нема сталних насеља.

Графикон 1. Удео броја становника континената (у %) у укупном броју житеља на Земљи

Када се оцењује географско-туристички положај, он може бити повољан и неповољан. Највећи број туриста који путује у светском туризму долази из Европе и Северне Америке (емитивни простори), а у све већем броју су и туристи из Источне Азије. Већина туристичких регија које се налазе у Европи има повољан положај, а то потврђује и чињеница да је овај континент још увек најпосећенији и да годишње (2015) угости скоро 50% (48%) туриста који учествују у међудржавним кретањима. Ако се промени угао посматрања, сви делови света могу имати и повољан и неповољан географско – туристички положај. На пример, Аустралија је континент који је веома изолован (удаљен) од главних туристичких праваца који су везани за Стари Свет (туристичка мега регија Медитеран, остали делови Европе) и Новог Света (Средишњи и Јужни део Северне Америке). Потребно је више од 14 сати да се авионом стигне из Цариграда у Сиднеј, а још више из осталих делова Европе. Скоро исто толико је потребно од Њујорка до Сиднеја. Већа удаљеност значи неповољнији положај. Међутим, из угла туриста са Новог Зеланда и Индонезије, Аустралија због близине има повољан положај. Но, треба нагласити да ни Нови Зеланд ни Индонезија нису значајни емитивни простори, па просторна изолованост Аустралије утиче да ову, по простору, велику државу годишње посети свега 5-7 милиона страних туриста, а то је мање него што их допутује на пример у Тунис (7-8 милиона). Јасно је да је висока цена и дужина путовања до далеких простора и регија, главни разлог што их посећује релативно мали број туриста.

Развој туризма у значајној мери зависи и од природних услова. Уколико су неки простори са погодном климом уз морске обале, то ће утицати на развој купалишног туризма. Наравно, и у оваковој ситуацији, важну улогу при одлучивању за путовање има удаљеност одредишта од места сталног боравка. Такође, уколико се у некој држави, на већини њене територије, простиру планине са бројним атракцијама, она ће имати добре услове за развој планинарског (ски и других видова спортско-рекреативног туризма) и авантуристичког туризма (Швајцарска, Аустрија, Непал, итд). Но, без обзира на бројност и богатство тих атракција, из упоредне анализе развијености туризма Швајцарске и Непала јасно је, уз остале факторе, колику улогу има добар положај (Швајцарска). Уколико је држава испресецана бројним језерима (Финска) или великим рекама (Бразил, САД, Египат) на њима ће се моћи развијати наугички туризам или крстарења, као и друге активности везане за воду. У пределима, који су се током историје налазили на важним трговачким и војним раскрсницама, благодарећи повољним климатским и хидрографским условима, као и плодном земљишту развиле су се напредне цивилизације, које су оставиле изузетна културно-историјска богатства. Ови простори имају одличне услове за развој културног, градског или понекад и религијског (верског) туризма (Италија, Шпанија, Блиски Исток, Индија, Кина и др.).

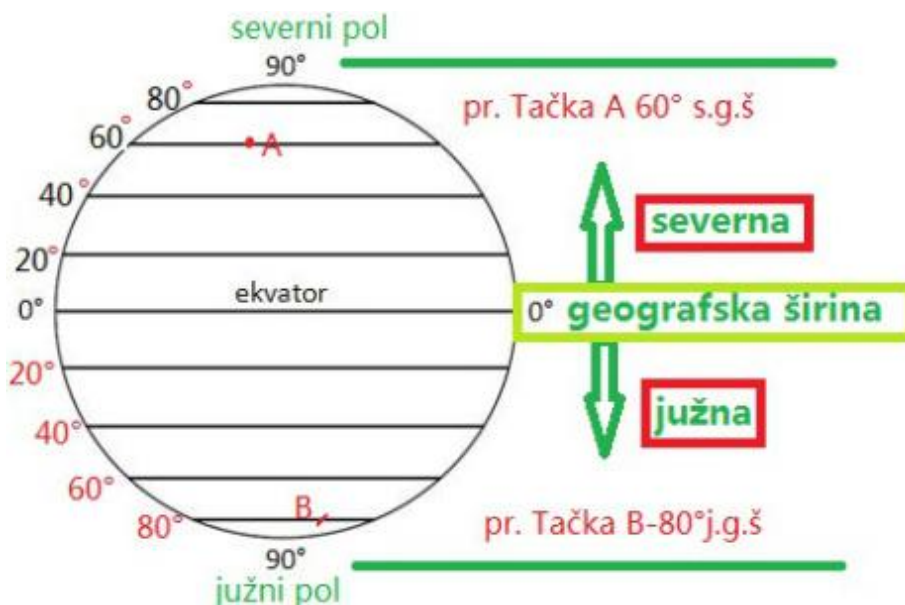

Скица 2. Географска мрежа на Земљи

Пошто све континенте и делове Светског мора прекрива замишљена географска мрежа, уз помоћ географских координата могуће је утврдити тачну локацију сваке тачке или неког простора на Земљи. Уз познавање природних и друштвених услова на тим просторима, стручњаци кјоји се

баве туристичком делатношћу, лако ће потенцијалним туристима презентовати све вредности и објаснити им које облике туризма и активности могу упражњавати на тим теренима.

Географска мрежа се састоји од упоредника или паралела и меридијана или подневника. Упоредници су линије које обавијају Земљу у правцу запад - исток. Упоредницима се мери географска ширина неког места. Почетни упоредник је екватор и налази се на 0° географске ширине. Северно од екватора, сва места припадају северној полулопти и имају северну географску ширину (СГШ), док јужно од екватора сва места припадају јужној полулопти и имају јужну географску ширину (ЈГШ). Највећу географску ширину имају полови. Северни пол се налази на 90° северне географске ширине, а јужни пол на 90° јужне географске ширине.

Скица 3. Упоредници или паралеле

Упоредници који су на карти приказани испрекиданом линијом називају се повратници и поларници. На $23^\circ 30'$ ($23^\circ 26' 22''$) СГШ налази се северни, а на $23^\circ 30'$ ЈГШ је јужни повратник. На $66^\circ 30'$ ($66^\circ 33' 44''$) СГШ налази се северни поларник, а на $66^\circ 30'$ ЈГШ је јужни поларник. Поменути упоредници су битни ради утврђивања граница климатских појасева.

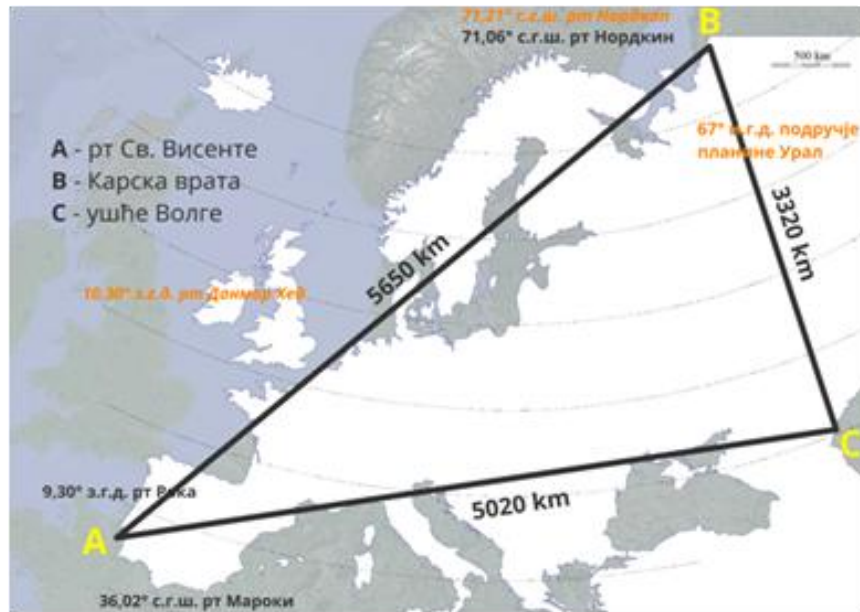
Меридијани или подневници су замишљене линије које се пружају у правцу север - југ и спајају половине. Почетни меридијан се назива гринички јер пролази кроз лондонско предграђе Гринич где се налази астрономска опсерваторија. До 1882. године почетни меридијан је био онај који је пролазио кроз Париз. Гринички меридијан се налази на 0° географске дужине. Сва места која се налазе западно од овог меридијана припадају западној хемисфери и имају западну географску дужину (ЗГД), док она места која се налази источно припадају источној хемисфери и имају источну географску дужину (ИГД). Највећу географску дужину има меридијан који означава 180° географске дужине и пролази преко Тихог океана. Он највећим делом представља датумску

границу, која на појединим деловима није права линија, ломи се и скреће заобилазећи нека острва – државе да њихову територију не би пресецао и на тај начин утицао на постојање два датума. Сви остали меридијани, уколико се налазе на западној хемисфери, могу имати 1-179° ЗГД, а уколико се налазе на источној хемисфери могу имати 1-179° ИГД. За сваку тачку на Земљи се могу одредити координате. Мање јединице од степена (°) су минути (') којих има 60 у степену и секунде (") којих има 60 у минути. Уколико у софтверу Гугл земља (Google Earth) нађете Природно-математички факултет у Новом Саду, видећете да су његове координате 45°14'43" СГШ и 19°51'12" ИГД. Територије држава (атара неког села, простора општине или округа) као што је Србија заузимају одређени простор па се географски положај утврђује координатама крајње северне и јужне, односно западне и источне тачке. Србија се пружа између 41°53' (југ – Растелица код Драгаша на КиМ) и 46°11' (север - код насеља Хајдуково у општини Суботица) СГШ и 18°49' (запад - код Бачког Брега у општини Сомбор) и 23°00' (исток - Сребрна глава код Димитровграда) ИГД.

Карта 1. Крајње географске координате Србије (Размер: 1 cm = 50 km)

На исти начин могу се утврдити координате за крајње тачке осталих држава или континента, или за сваку географску тачку на било ком делу Земље.

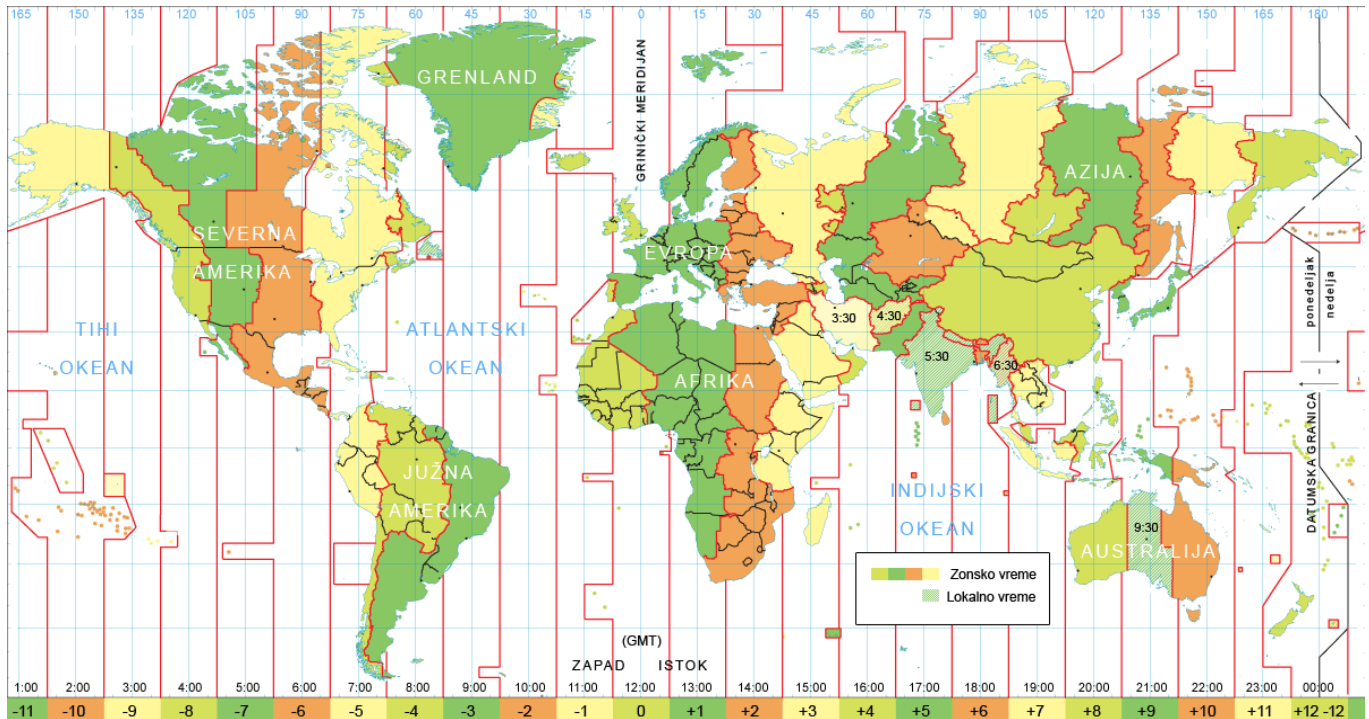

Карта 2. Крајње географске тачке континенталне Европе (без острва) (Размер: 1 cm = 660 km)

У туристичким кретањима велику улогу имају воде, а на Земљи највеће водене површине су океани. Водене површине на Земљи се деле на четири океана и мора која им припадају: Тихи (168 милиона km^2 или око 46,7% водених површина на Земљи), Атлантски (106 милиона km^2 или 29,4%), Индијски (73 милион km^2 или 20,3%) и Северни ледени (13 милиона km^2 или 3,6%).

ЧАСОВНЕ ЗОНЕ

Уз помоћ меридијана формирају се и часовне зоне. У свету постоје 24 часовне зоне и свака се простире на 15° географске ширине. Ако се рачуна време источно од Гринича, сати је више, док их је западно од поменутог меридијана мање. Србија припада централно-европској часовној зони (+1 у односу на Гринич).

Карта 3. Часовне (временске) зоне у свету

(Размер: 1 cm = 2000 km; Извор: www.pontikis.net/blog/handling-dates-with-php5-in-any-database)

Постоје разне занимљиве анегдоте везане за часовне зоне, а и изузеци који одступају од правила. Руска Федерација се простире кроз девет часовних зона, док САД кроз шест (источно, централно, планинско, пацифичко, аљаско и хавајско). Часовне зоне нису строго меридијански одређене. Тако је у Грчкој сат времена више него у Србији иако се протеже јужно од наше државе. Уколико је у Београду 19 часова, а разлика између нашег главног града и Чикага је шест сати, у америчком "ветровитом граду" биће 13 часова. С обзиром да је временска разлика између Београда и Москве два сата, када је у Београду 19 часова у Москви ће бити 21 сат.

Сваког последњег викенда (субота на недељу) у марту и октобру у већини земаља померају се казаљке на часовницима (Русија је одустала од тог договора), како би се за свакодневне људске активности искористило што више дневне светлости и сунчевог сјаја. У октобру се „одузима“ један сат (са 3:00 сата казаљка се враћа на 2:00 сата ујутро), док се у марту „додаје“ један сат (са 2:00

сата казаљка се помера на 3:00 сата ујутро). Интересантно је да Аустралија само за пола сата помера казаљке. Исти примери су на Хавајима и у неким афричким државама.

Примери Кине и Индије показују да часовне зоне иду по границама поменутих држава па тако цела држава има само једну часовну зону (Кина је првобитно имала пет часовних зона). Због овакве одлуке Сунце изнад Кине није у свим местима тачно у подне у највишој тачки. На крајњем истоку Кине Сунце је у највишој тачки у 11 сати преподне, док је на западу, дубоко у континенту, Сунце у зениту у 15 часова. Интересантна је и чињеница да због оваквог рачунања времена Сунце у кинеском граду Урумчију (Џунгарија) излази тек око 10 сати преподне. Ова одлука је донешена у Кини 1949. године после победе и доласка на власт комунистичке партије на челу са Мао Це Дунгом како би се и на тај начин изразило јединствено свих Кинеза. Аделајд и Сиднеј имају различите часовне зоне. Али власти у Аделајду су одлучили да помере свој часовник за само 30 минута, па је тако њихов „заостатак“ у односу на Сиднеј преполовљен.

На Међународној свемирској станици се рачуна Гриничко време. Земља се помера по 15 степени на сваких сат времена па је Сунце у највишој тачки у већини држава света у подне. Осим у изузетима који су наведени. Изузетак представљају и крајње северне и јужне поларне области где је на снази поларни дан и поларна ноћ. Рачунање времена у неким државама се може променити и услед политичких околности. Тако је Венецуела померила своје рачунање времена за пола сата како оно не би било истоветно са источним временом САД-а. Исту ствар је урадио и Авганистан због својих конфликта са СССР-ом.

Карта 4. Временске зоне у САД

Тихоокеанске државе Самоа и Токелау помериле су своје часовнике за читав дан (24 часа унапред) како би време било истоветно са државама Источне Азије са којима тргују (30. децембар 2011. године у овим двома државама никада се није догодио). Непал и острво Чатам су подесили време на својим територијама на 15 минута испред следеће часовне зоне. На Северном и Јужном полу не постоје часовне зоне. На Северном полу време се рачуна према временским зонама држава које поседују територије. На Антарктику се рачуна време по новозеландској часовној зони јер научници из града Крајстчрча (Јужно новозеландско острво) долећу на најхладнији континент. После уједињења Аутономне Републике Крим и града Севастопоља (2014), који је имао посебан федерални статус (полуострво Крим) са Русијом, ова територија је са своје часовне зоне прешла на московску (додала 2 сата). Територија Нагорно-Карабаха (званично део Азербејџана, али већински насељен јерменским становништвом и под контролом је Јерменије – рат између ове две земље 1988-1994) одбила је да користи исту часовну зону као Азербејџан већ користи суседну која се рачуна у Јерменији. Шпанија је такође у „погрешној“ часовној зони. Према географској ширини, рачунање времена у Шпанији морало би бити истоветно са париским (+1 у односу на Гринич). Међутим, Шпанија има централно-европско време (+2 у односу на Гринич). Ова заврзлама је настала за време Шпанског грађанског рата (1936-1939) када је фашистички диктатор Франко одлучио да његова држава има исто рачунање времена као Хитлерова Немачка.

РЕФОРМА КАЛЕНДАРА

Током историје различити народи различито су рачунали време. Човек је одувек имао потребу да дефинише и подели време да би боље организовао свој живот. С обзиром да је израчунато да је Земљи потребно 365 дана да обиђе око Сунца, то време се рачуна као соларна година. Неки народи су рачунали време по лунарној (месечевој) години која траје 354 дана. Када су формиран дани и месеци поставило се питање која ће се година узети за почетну. Раздобље у коме се године нижу од утврђене почетне тачке зове се ера.

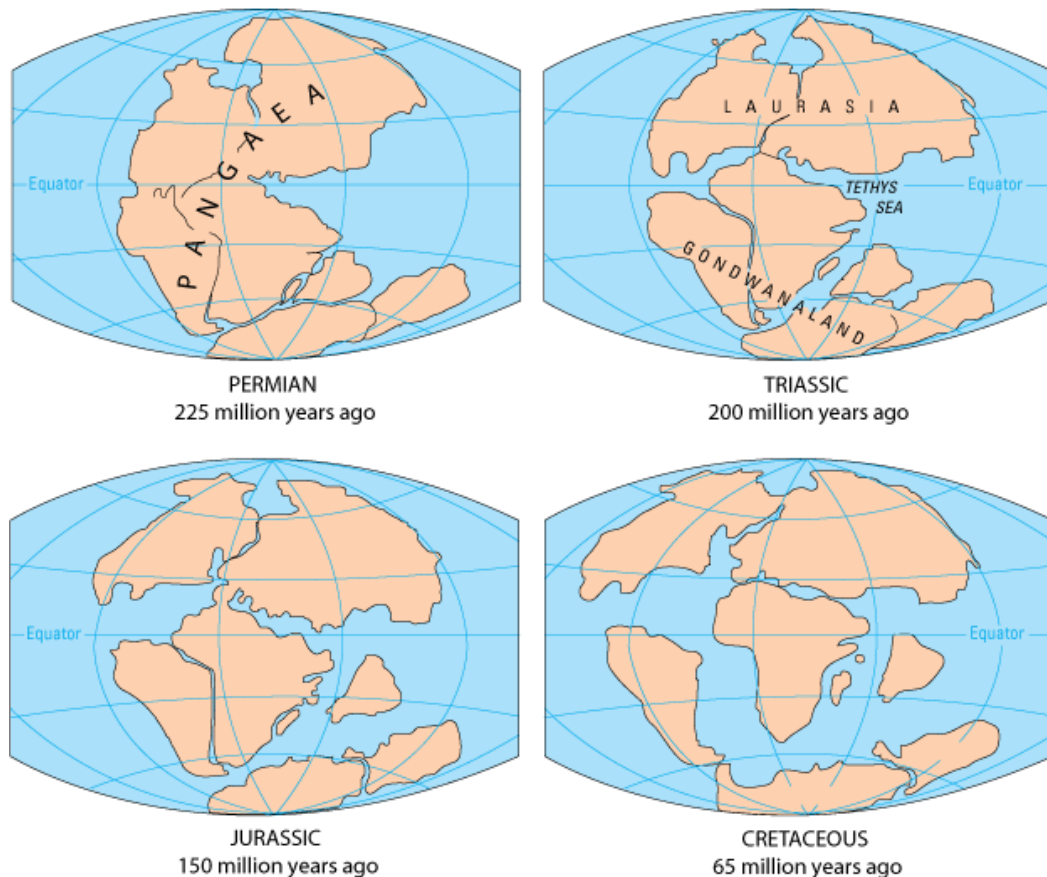
Већина народа данас рачуна време према хришћанској ери, односно према рођењу Исуса Христа. Године после овог догађаја спадају у нову еру, а оне које су претходиле су део старе ере. Претхришћанска ера завршена је 31. децембра 1. године пре нове ере. Хришћанска ера је почела 1. јануара 1. године нове ере. Нулта година не постоји. Пре него што је уведен појам хришћанске ере, људи су рачунали време на разне начине. Египћани су рачунали године према владавини својих владара. Грци су бројали године од првих олимпијских игара које су одржане 776. године пре нове ере. Византијско (источно римско) рачунање време рачунало се од 1. септембра 5508. године пре

нове ере јер је по легенди тада настао свет. Муслимани рачунају време од 622. године јер се тада десило бекство (хиџра) пророка Мухамеда из Меке у Медину што се сматра за оснивање ислама.

Данас је у употреби Грегоријански, а раније је коришћен Јулијански календар, који је добио име по римском војсковођи Јулију Цезару. Јулијанска година трајала је 365 дана и 6 сати и сваке четврте године додаван је један дан (4 • 6 сати). Међутим, соларна година је краћа од јулијанске и износи 365 дана, 5 сати, 48 минута и 46 секунди. Ова разлика од 11 минута је за пар векова нарасла на више од 10 дана. Године 1582. на предлог папе Гргура XIII извршена је реформа календара, прецизирано је трајање соларне године, а разлика од десет дана је избрисана (после 5. октобра, проглашен је 15. октобар). По папи Гргуру овај нови календар носи назив Грегоријански. Српска држава је прихватила рачунање времена по Грегоријанском календару тек 1919. године. Српска православна црква и даље рачуна време по Јулијанском календару. Последица ове одлуке је да католичка црква, протестантске конфесије, али и неке православне цркве славе Божић 25. децембра, док већина православних цркава слави Божић 7. јануара. У међувремену је разлика између два календара нарасла на 13 дана. Она ће после 2100. године порастати за још један дан, укупно 14. Познати српски и светски научник Милутин Миланковић је извршио реформу Јулијанског календара и представио га на Свеправославном сабору у Цариграду 1923. године. Његовом реформом не би било размимоилажења између два календара до 2800. године. Ипак, ова реформа никада није примењена. Занимљив је и податак да стари српски (али и византијски) календар рачуна време од 1. септембра 5508. године пре нове ере када је по предању Бог створио свет. На тај датум ове године прославила би се 7525. година.

ПОДЕЛА И ПОСТАНАК ПЛАНИНА

Основна подела планина је на: веначне, громадне и вулканске. Оне су различите по постанку, геолошком саставу и структури, што утиче на њихов изглед, односно на формирање разноликих облика рељефа веће или мање атрактивности. Како бисмо утврдили којим тектонским покретима или орогенезама (процеси издизања) су планине настале, потребно је прецизирати временски оквир њиховог формирања, структуру и грађу, односно важно је познавање основне поделе геолошке прошлости Земље.

Скице 4-7. Од Пангее, преко Лауразије и Гондване до предака савремених континената

Крајем касног палеозоица и током раног мезозоица постојао је суперконтинент Пангеа, а окруживало га је море Панталаса (Палеопацифик). У тријасу Пангеа се распада на Лауразију и Гондвану, између којих је море Тетис (Скице 4-7). Кроз остали део мезозоица и током кенозооица, тектоника плоча проузрокује даље раздвајање ова два праконтинента, све до формирања савремених континената. Пошто је померање тектонских плоча сталан процес, то значи да ће се кретање континената наставити, па ће за око 250 милиона година Сев. Америка, Јуж. Америка,

Африка и Евроазија чинити једну целину и оквиривати велико континентално море, а јужно од ове масе, као друга целина, биће Аустралија и Антарктик.

Табела 1. Геолошке ере и периоде (од најстаријих ка најмлађим)

ЕРЕ	ПЕРИОДЕ	Орогенезе/катови
ПРЕКАМБИЈУМ	АРХАИК	
	ПРОТЕРОЗОИК	
	РИФЕЈ	
ПАЛЕОЗОИК	КАМБРИЈУМ	
	ОРДОВИЦИЈУМ	
	СИЛУР	Каледонска орогенеза
	ДЕВОН	
	КАРБОН	Херцинска орогенеза
	ПЕРМ	
МЕЗОЗОИК	ТРИЈАС	
	ЈУРА	Почетак Алпске орогенезе ¹
	КРЕДА	
КЕНОЗОИК	ПАЛЕОГЕН	
	НЕОГЕН	
	КВАРТАР	Плеистоцен Холоцен

Прекамбријум је почео пре више од 4 милијарде година и завршава се пре око 540 милиона година, када почиње Палеозоик. Палеозоик (стари живот или сатро доба) се завршава пре око 250 милиона година и тада почиње мезозоик. Током старијег палеозоица (силур и девон) трајали су Каледонски тектонски покрети (445 до 415 милиона година). У млађем палеозоику (карбон и перм, пре 390 до 310 милиона година) тектонска померања проузрокују Херцинску орогенезу. Мезозоик (средњи живот) се завршава пре око 65 милиона година, када почиње кенозоик, који траје и данас. Од краја Тријаса и почетка Јуре (пре око 200 милиона година) почиње Алпска орогенеза (има 11 фаза и траје и данас), којом су издигнуте младе веначне планине. Кенозоик (нови живот) се дели на терцијар (палеоген и неоген) и квартал (плеистоцен и холоцен). Квартар је најмлађи период кенозоика и почео је пре око 2,6 милиона година. Плеистоцен (ледено доба) као старији део квартара завршава се пре око 12.000 година.

На формирање планина су утицале унутрашње (ендогене) и спољашње (егзогене) силе (чиниоци). Унутрашње силе делују из Земљине унутрашњости и то су: тектонски и магматски покрети, које прате температурне промене и притисак. Земљина кора се свуда непрестано помера у хоризонталном и вертикалном правцу. Вертикална померања доводе до промена односа копна и мора. Издизање коре прати повлачење мора (регресија), а спуштање проузрокује надирање мора на копно (трансгресија). Спољашње силе су: дејство човека и стихијски чиниоци (дејство воде, снега,

леда, температуре, ветра, флоре и фауне и гравитације. Док унутрашње силе издижу планине, спољашње силе ерозивним радом снижавају планине.

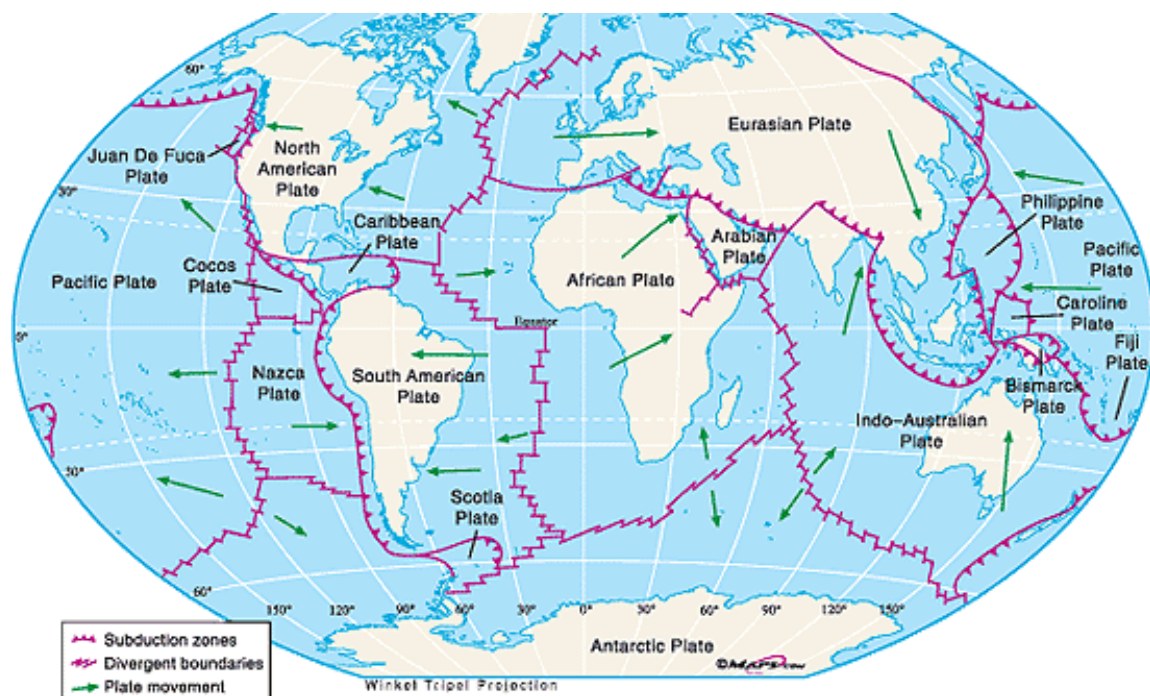
Скица 8. Чиниоци ставрања рељефа

Током формирања континената, ставрани су и најкрупнији рељефни облици. Најстарије планине данас видљиве на Земљиној површини настале су каледонским тектонским покретима (каледонска орогенеза). Остатак некадашњег Лауразијског копна је Канадски штит (део централне и источне Канаде и део САД око Великих језера), Балтички штит, Руска плоча и Сибирска плоча. Каледонским тектонским покретима створене су планине свереног и источног Гренланда, Шкотске и Велса, затим делова Ирске и Енглеске и западног дела Скандинавског полуострва.

Старе громадне планине настале су херцинском орогенезом, односно као последица континенталног судара Северноатлантског копна и Гондване, које су формирале Пангеу. Ове планине су најчешће изоловане громаде у Централној и Западној Европи, осим три изузетка који се пружају у виду венаца: Урал (шири појам је Урало-монголски појас), Апалачи и Велике разводне планине у

Аустралији. Херцинске планине су биле високе и преко 5000 m, али су дуготрајним деловањем спољашњих сила снижене до данашњих висина. Богатије су рудама од веначних планина. Неке од ових планина деломично су издигнуте током алпске орогенезе. Неки представници громадних планина: Средишњи масив у Француској, Чешка шума, Швапска Јура, Тириншка шума, Шварцвалд, Судети, Родопи, Алтај, делови Тјан-шана, Становојских, Верхојанских и Јабланојских планина (Монголско-охотски појас), итд.

Даљим померањем и сударањем океанских и континенталних плоча, при чему се раздвајају поједини делови Лавразије и Гондване, долази до издизања пространих океанских и континенталних површина и формирања високих млађих планина (алпска орогенеза), које су издужене и добро повезане или испреплетене (као венци или ланци), па их називамо веначне или уланчане планине. Пошто су поједини делови издигнутих планина претходно чинили седиментне карбонатне стене (превасходно кречњак) наталожене у морима и океанима, у њима су, након издизања, формирани (крашким процесом и радом водотока) разнолики и веома атрактивни рељефни облици (оштри врхови, стрме падине, кањони, клисуре, стеновити одсеци, пећине, јаме итд). Атрактивни облици формирани су и радом ледника, а на овим планинама формирано је и много ледничких језера. Најзначајније млађе веначне планине су: северноамерички Кордиљери (Стеновите планине, Сиера Невада, Каскадске и Приморске планине, Западна и Источна Сиера Мадре), Анди са неколико гребена, Атлас, Бетијски кордиљери, Пиринеји, Алпи, Апенини, Динариди, Шарско-Пиндске планине, Карпати, Стара (Балкан) планина, Таурис, Понтијске планине, Кавказ, Загрос, Каракорум, Хималаји, Бурманске планине, Новозеландски Алпи итд. Када су слојеви седиментних стена изложени великим притисцима и високим температурама, они постану савитљиви. Њиховим савијањем, под утицајем бочних притисака, настали су набори разноврсних облика и величина, што повећава атрактивност ових простора.

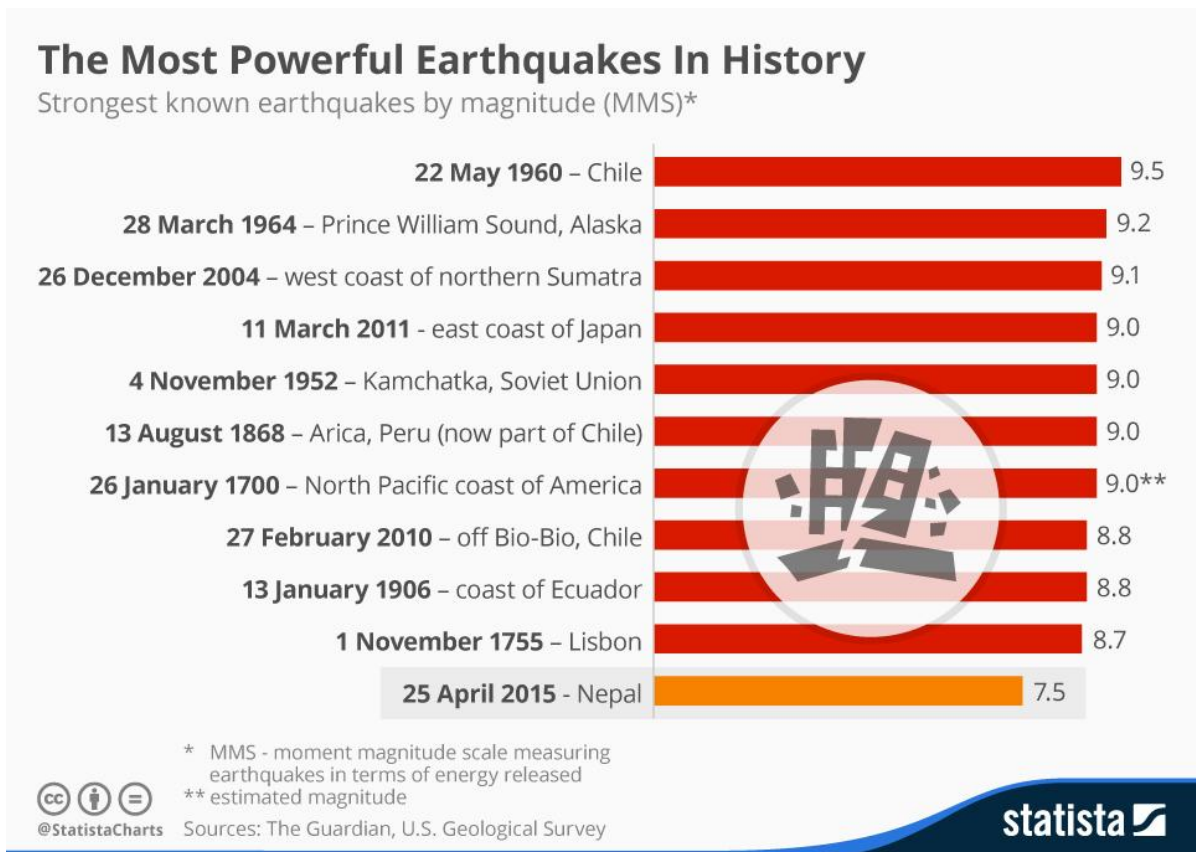
Карта 5. Тектонске плоче (Размер: 1 cm = 2500 km)

У свету постоји 36 тектонских плоча (океанске и континенталне): девет великих и 27 малих. Оне су „поринуте“ у астеносферу, житки слој у унутрашњости Земље, који је на дубини 100-120 km под континентима и 50-60 km испод океана. Због разлике у густини астеносфере тектонске плоче се крећу, а то значи и континенти који су на њима. Плоче могу да се сударају (конвергирају) и у зони субдукције (подвлачења једне под другу) стварају веначне планине и вулкане, а у тим зонама веома су чести земљотреси. Тектонске плоче когу да се удаљавају и стварају тектонске ровове или да врше трење између себе, померајући се у супротним правцима (Скица 9).

Веначне планине настају на додирима две тектонске плоче (углавном на ободима континената). Океанска плоча са већом специфичном тежином тоне под континенталну, а у зони њиховог сударања долази до издизања планина. У тим зонама настају и вулкани, када се у процесу субдукције тоњењем океанске плоче ствара празан простор за магму која продире према површини литосфере. Тако су настале све веначне и вулканске планине у тзв. "ватреном појасу Пацифика".

Земљотреси се испољавају на површини Земље, али настају у њеној унутрашњости. Жариште земљотреса налази се на дубини од 10 (плитки) до око 70 km (дубоки), мада су регистровани и они чије је жариште било на знатно већој дубини (и до 700 km). У жаришту (хипоцентар) настаје ударни талас који се шири на све стране. Најјаче се испољава на најближој тачки Земљине површине, која се назива епицентар (изнад хипоцентра).

Из тог разлога, земљотресе можемо мерити помоћу две скале. Једна од њих мери количину ослобођене енергије из хипоцентра и назива се Рихтерова. Отвореног је типа. Најјачи земљотрес измерен на овој скали се десио 1960. године у Чилеу и износио је 9,5.

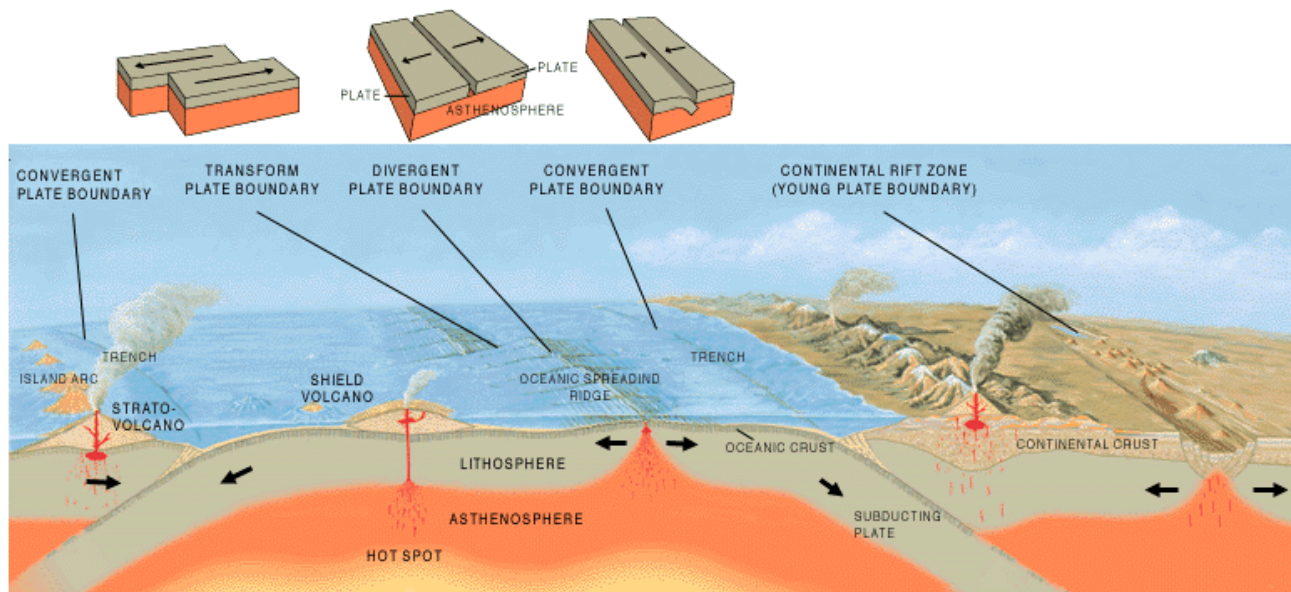
Скица 9. Листа најјачих земљотреса по Рихтеру

Мерикалијева скала (пун назив је Меркали – Канкани – Зибергова скала) мери рушилачко дејство на површини (у епицентру). Има 13 степени (од 0 до 12). Описног је типа.

STEPEN	EFEKAT ZEMLJOTRESA
I	Ne osjećaju ga ljudi, registruju ga samo seizmografi.
II	Reaguju samo vrlo osjetljive osobe u stanju mirovanja.
III	Osjeti ga više ljudi u unutrašnjosti zgrada.
IV	U kućama ga osjeti veći dio stanovnika, a na otvorenom samo pojedinci. Posuđe i prozori zveckaju. Pojedinci se bude iz sna.
V	Osjete ga mnogi i na otvorenom prostoru. Predmeti koji slobodno vise, zanjšu se. Kod pojedinaca izaziva manju paniku.
VI	Osjete ga sve osobe i bježe iz kuća. Slike padaju sa zidova. Na slabije građenim zgradama nastaju prva oštećenja.
VII	Nastaju rušenja djelova namještaja u stanovima. Oštećenja se javljaju i na kvalitetnijim kućama: manje pukotine na zidovima. Ruše se dijelovi dimnjaka na kućama, padaju crjepovi. Na slabijim objektima su moguća veća oštećenja.
VIII	Većina ljudi otežano ostaje na nogama. Javljaju se oštećenja na 25% kuća, neke slabije se ruše. U vlažnom tlu i na padinama javljaju se manje pukotine.
IX	Opšta panika. Oko 50% kuća znatno je oštećeno, mnoge se ruše, a većina je neupotreblija za dalje stanovanje.
X	Teška oštećenja javljaju se na oko 75% objekata, a većina njih se ruši. U tlu nastaju pukotine širine do nekoliko centimetara; Sa padina se odronjavaju stijene, stvaraju se velika klizišta u tlu.
XI	Ruše se sve zidane zgrade. U tlu nastaju široke pukotine iz kojih prodire voda sa pijeskom i muljem. Javljaju se veliki odroni.
XII	Nijedan vještački objekat ne može opstati. Tlo i reljef mijenjaju izgled, zarušavaju se jezera, dok rijeke mijenjaju svoja korita.

Скица 10. Ефекат земљотреса по Меркалијевој скали

Тектонски ровови и гребени настају удаљавањем тектонских плоча једна од друге. Најпознатији тектонски ровови су: Сан Андреас (у Калифорнији), Централно-афрички и Источно-афрички, Јапански итд.

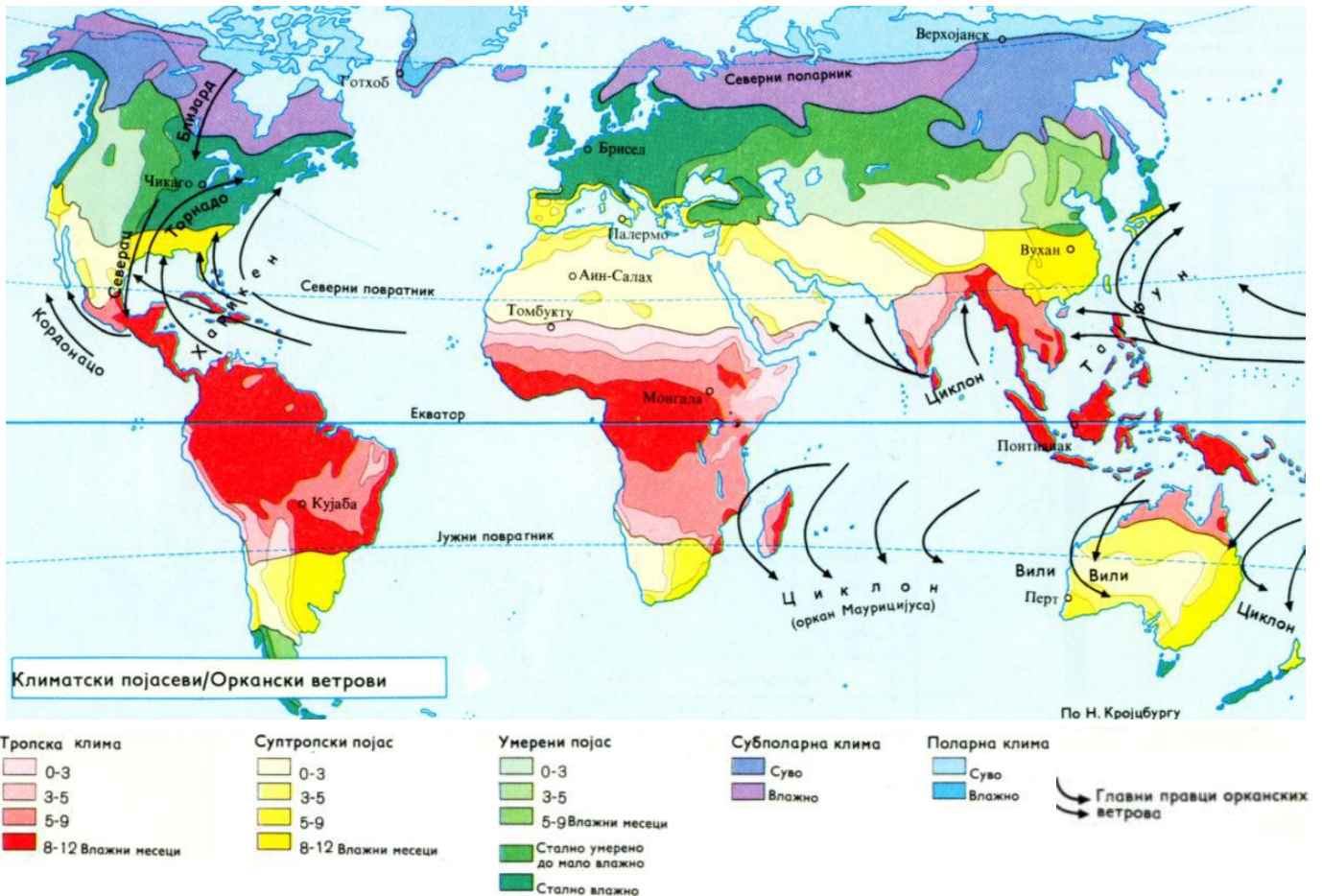

Скица 10. Приказ настајања веначних и вулканских планина и три врсте додира тектонских плоча

КЛИМАТСКИ ПОЈАСЕВИ

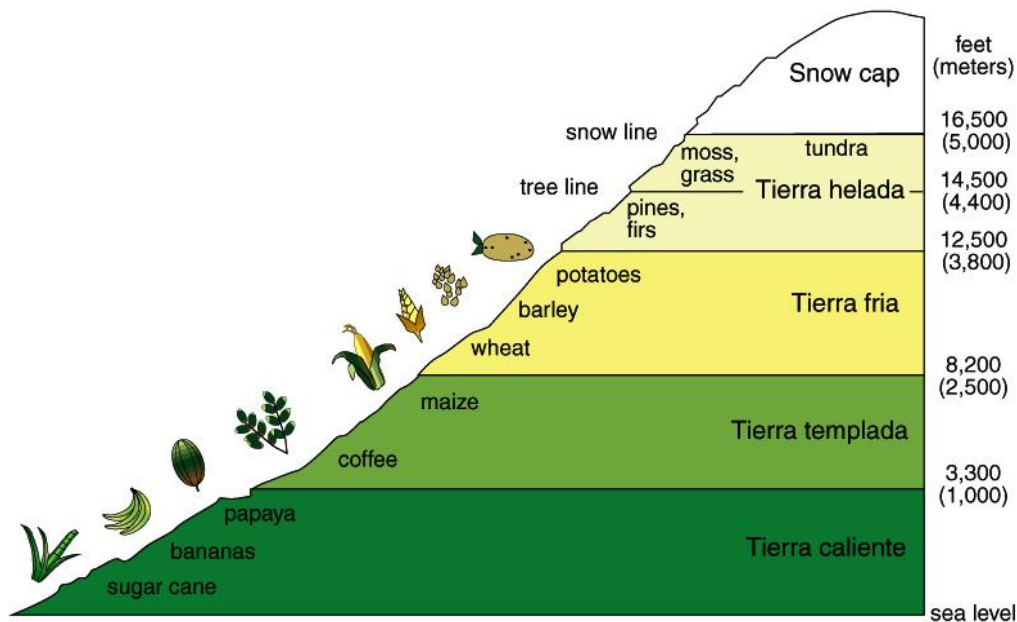
Постоје три климатска појаса: жарки (тропски), умерени и поларни, али треба додати да се умерени и поларни јављају и на северној и на јужној хемисфери. Уз ове основне појасеве издвајају се и прелазне климатске зоне (типови климе): суптропска и субполарна. Жарки климатски појас се пружа од северног повратника до јужног повратника. У овом појасу је заступљена екваторијална клима са неколико варијетета. Главне карактеристике ове климе су: високе средње месечне температуре и мале температурне амплитуде (25° - 28°C , на неким острвима у Пацифику и Индијском океану температурна амплитуда је свега један степен), велика количина падавина (око 2000 mm и више) и влажност ваздуха (изнад 80%), те ветрови пасати и антипасати. У екваторијалном појасу не постоје годишња доба као у умереном појасу. Постоје кишни и сушни периоди. Кишни период је најдужи око екватора, а како се иде на север и југ, они су све краћи. Тропској клими је веома слична монсунска, са израженијим разликама између влажног периода, од маја до октобра, када монсун дува са мора на копно (Западнима Гатима доноси 3000-6000 mm падавина) и сушног раздобља, од новембра до априла, када монсун дува са азијског копна. Мумбај у зимским месецима прими 3 до 8 mm падавина, а током летњих 600-800 mm.

Пошто се клима мења са порастом надморске висине, тако су се у оквиру планина тропске и суптропске зоне у Средњој и Јужној Америци развиле вертикалне климатско-вегетационе зоне. Врућа земља (Tierra caliente) одговара екваторијалном појасу, а простире се до 800 m (у неким ситуацијама и до 1200 m) надморске висине. Просечна температура је преко 24°C и изузетно је висока влажност ваздуха (80-90%). У овој зони се највише гаје банане и остало тропско воће.

Карта 6. Климатски појасеви и оркански ветрови на Земљи (Размер: 1 cm = 2000 km)

Умерена земља (Tierra templada) одговара умереном климатском појасу, а простире се од 800 (1000) до 2200 m (2500 m). Просечна температура је 18-24°C. Ово је најнасељенија зона и називају је „земља кафе“ јер се кафа највише гаји. У вишим пределима ове зоне гаји се кукуруз. Хладна земља (Tierra fría) се простире од 2200 (2500) до 3800 m (4200 m). Просечна температура у овој зони је 12-18°C. Највише се гаје ситнозрна жита (јечам и раж), те кромпир. У горњем деу ове зоне су планински пашњаци.

Скица 12. Висинске климатско-вегетационе зоне у Средњој Америци и северном делу Јужне Америке

Замрзнута земља (Tierra helada) је адекватна прелазу од субполарне у поларну климу, а простире се од 3800 m (4200 m) до 5000 m. У нижем делу су оскудне траве, а у вишем делу је тундра. Изнад Замрзнуте земље је вечити снег и лед (Tierra nevada).

Умерени климатски појасеви се простиру на северној и јужној полулопти од повратника до поларника. Овај климатски појас углавном карактерише континентална клима, са топлим и релативно сувим летима и хладним зимама, са дужим снежним покривачем. Она се може поделити на умерено-континенталну, континенталну и оштро-континенталну. Умерена клима је на деловима континента ближе океанима или морима, а у источним деловима континента је влажнија. У њој су блажа лета али и блаже зиме, а температурне амплитуде нису толико изражене као у оштрој клими. Што су места удаљенија од мора или океана имају оштрију климу и веће годишње температурне амплитуде.

Табела 2. Температурне амплитуде према врсти континенталне климе

Градони	Највиша температура у јулу (°C)	Најнижа температура у јануару (°C)	Температурна амплитуда (°C)
Лондон	30	0	30
Београд	40	-10	50
Москва	35	-45	80

Појасеви поларне климе налазе се у вишим географским ширинама, односно од поларника до полова. У поларном климатском појасу су најниже температуре и најмања количина падавина. Зиме су веома дуге и веома хладне, а лет прохладна и веома кратке. У већини места просечна

годишња температура је испод нуле, а најниже температуре су од -50°C до -70°C . У месту Ојмјакон („пол хладноће“) у Јакутској области у Русији прошле зиме (2016-2017) је измерена температура од -71°C . Количина падавина у поларном појасу је од 100 до 300 mm (поларна пустиња).

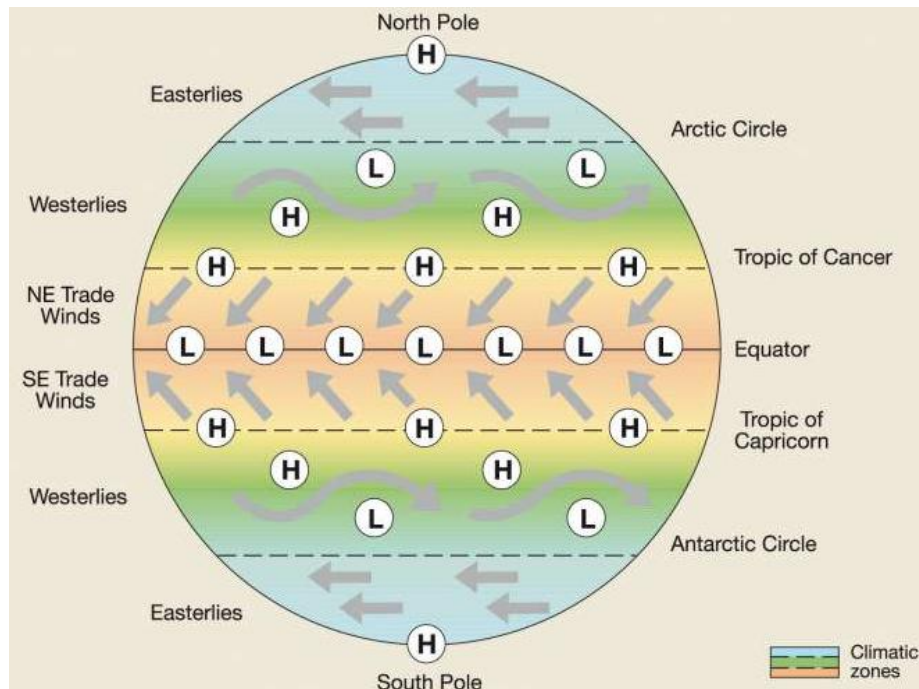
Највиша измерена температура је у пакистанском граду Џакобабаду (56°C), док је најнижа измерена на Антарктику на руској истраживачкој станици Восток (-89°C). Највише падавина, око 12.000 mm годишње, излучи се у месту Чарапунци у Индији, у држави Асам (јужне падине планине Каси) јужно од Хималаја, а у пустињи Атаками киша не падне и по више десетина година.

ВЕТРОВИ

На Земљи се могу издвојити три типа сталних планетарних ветрова: пасати, западни и источни (поларни). Они дувају током читаве године. Остали ветрови спадају у периодичне (сезонске) и локалне и део су најшире групе планетарних ветрова. Пасати дувају у жарком климатском појасу. Дувају из правца повратника према екватору па на северној полулопти имају правац СИ-ЈЗ, док на јужној полулопти им је правац ЈИ-СЗ. До њиховог скретања долази услед окретања Земље око своје осе и услед девијаторне силе и чињенице да се тачке на екватору брже крећу него оне у умереном појасу. На самом екватору (у појасу 3 до 5°) не постоји хоризонтално струјање ваздуха већ само узлазно па се ова зона назива „појас тишина или калми“.

У преподневним часовима, око екватора долази до интензивног загревања и испаравања, па се долази до брзог узлазног струјања ваздуха и ставрања облака из којих се, након расхлађивање водене паре на већим висинама, у време зиниталног положаја Сунца излучује велика количина падавина (зениталне кише). Сунце два пута привидно „прелази преко екватора“, то јест Земља окреће своје полулопте по линији еклиптике. Сунце се за време пролећне равнодневице у марту налази над екватором „крећући се“ на север према северном повратнику изнад којег је за време летње дугодневице на северној полулопти у јуну месецу. Сунце је тада над северним повратником у зениту, што значи да оно „стиже“ само до овог упоредника на север. Северније од северног повратника сунчеви зраци увек падају под одређеним углом који је мањи од 90° . Иста ситуација је на јужној полулопти. Од јуна до септембра Сунце „се креће“ од северног повратника према екватору и за време јесење равнодневице Сунце је у зениту над екватором. Идући према децембру Сунце „се креће“ од екватора на југ према јужном повратнику над којим је у зениту у децембру за време зимске краткодневице на северној полулопти. Потом се Сунце „креће“ до марта према екватору и циклус се понавља. Из овога се може уочити да Сунце два пута „прелази“ преко екватора (март - јун и септембар - децембар). Када се нађе у зениту изнад екваторијалног појаса,

тада настају кишни периоди. С обзиром да нема хоризонталних струјања ваздуха, да би влажност односили ка југу и северу, све што испари са екватора (а испаравање је велико због интензивног загревања и велике количине падавина) падне на истом простору. Зениталне кише су изразито пљусковите, и у време кишне сезоне, падају сваки дан од 13 до 15 часова.

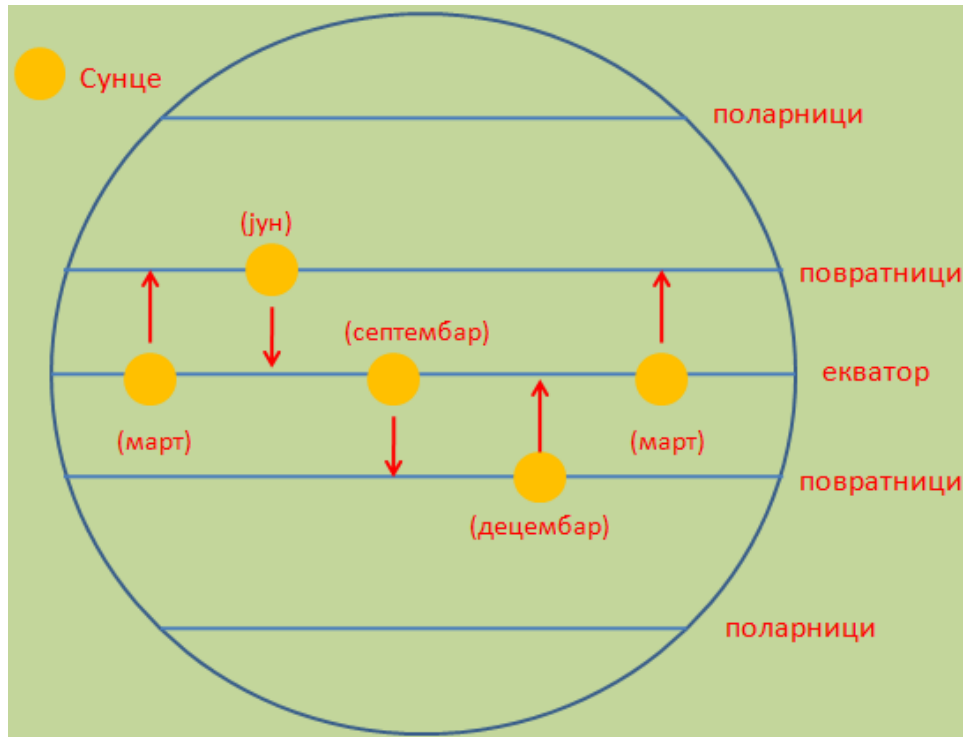

Скица 13. Стални планетарни ветрови (H – зона високог и L – зона ниског ваздушног притиска)

Најпознатији периодични ветрови су монсуни. Они дувају у јужној, југоисточној и источној Азији. Разликују се летњи и зимски монсун. Монсуни настају услед неједнаког загревања азијског континента и околних мора и океана. Летњи монсун дува током летњег дела године (од маја до октобра) на северној хемисфери и дува са мора на копно доносећи велике количине падавина. Ваздух има мању специфичну тежину и запремину од воде па се брже загреје али и брже охлади. Можемо узети за пример црногорско приморје. Највише температуре ваздуха у приморским градовима Црне горе су крајем јула, а највише температуре воде Јадранског мора су у августу. Уочава се фазно закашњење од месец дана колико је води дуже потребно да се загреје од ваздуха. Слична ситуација је и зими. Најниже температуре ваздуха у приморским градовима Црне Горе су у јануару, док су најниже температуре воде Јадранског мора у фебруара. Води је потребно месец дана дуже и да се охлади.

Иста ситуација је и у погледу летњег монсуна. Током лета се огромни азијски континент много брже загреје од околних океана (Индијског и Тихог) и мноштва мора па је над копном топлије и ствара се област ниског ваздушног притиска (циклон), док је над акваторијама хладније - ниски ваздушни притисак (антициклон). С обзиром да ваздух прелази преко огромних акваторија у

тропском поасу, са њих је велико испаравање па се ваздух засити великом количином водене паре. Када стигне до копна пењући се на веће висине долази до расхлађивања, кондензације и излучивања падавина.

Скица 14. Привидно кретање Сунца

Обрнута појава је зимски монсун. Он дува са копна на море. Током зиме се континент много брже охлади од околне акваторије па се над копном ствара област високог, а над морем ниског ваздушног притиска. Зимски монсун не доноси падавине јер на копну нема довољно великих акваторија у области тропског појаса па нема ни већег испаравања. Зимски монсун доноси падавине Јапану јер прелази преко Јапанског мора и Короманделском приморју јер прелази преко Бенгалског залива али и Тајвану, југоисточној Кини, Филипинима, истоку Индокине, Индонезији, и Шри Ланки. Дувају у зимском делу године на северној хемисфери (од новембра до априла). На прелазу летњег у зимски монсун и обрнуто настају јаки вртложастии ветрови који се називају тајфуни. Они се у Америци називају урагани, а у Аустралији вили-вили.

Западни ветрови дувају у умереном појасу. На северној полулопти генерално дувају правцем ЈЗ - СИ, а на јужној правцем СЗ - ЈИ. Највише падавина доносе Европи – западна обала Шкотске и јужни део обала Норвешке (3000-4000 mm), Бискајски залив (2000-3000 mm). Иначе, у Европи падне највише кише у месту Црквице у Боки Которско у Црној Гори (око 5000 mm годишње). Ипак, Црквицама не доносе падавине западни ветрови већ југо који дува из правца Средоземног мора. На европском копну количина падавина опада од запада ка истоку, од помињаних количина у Шкотској и Норвешкој до око 300 mm уз северне обале Каспијског језера.

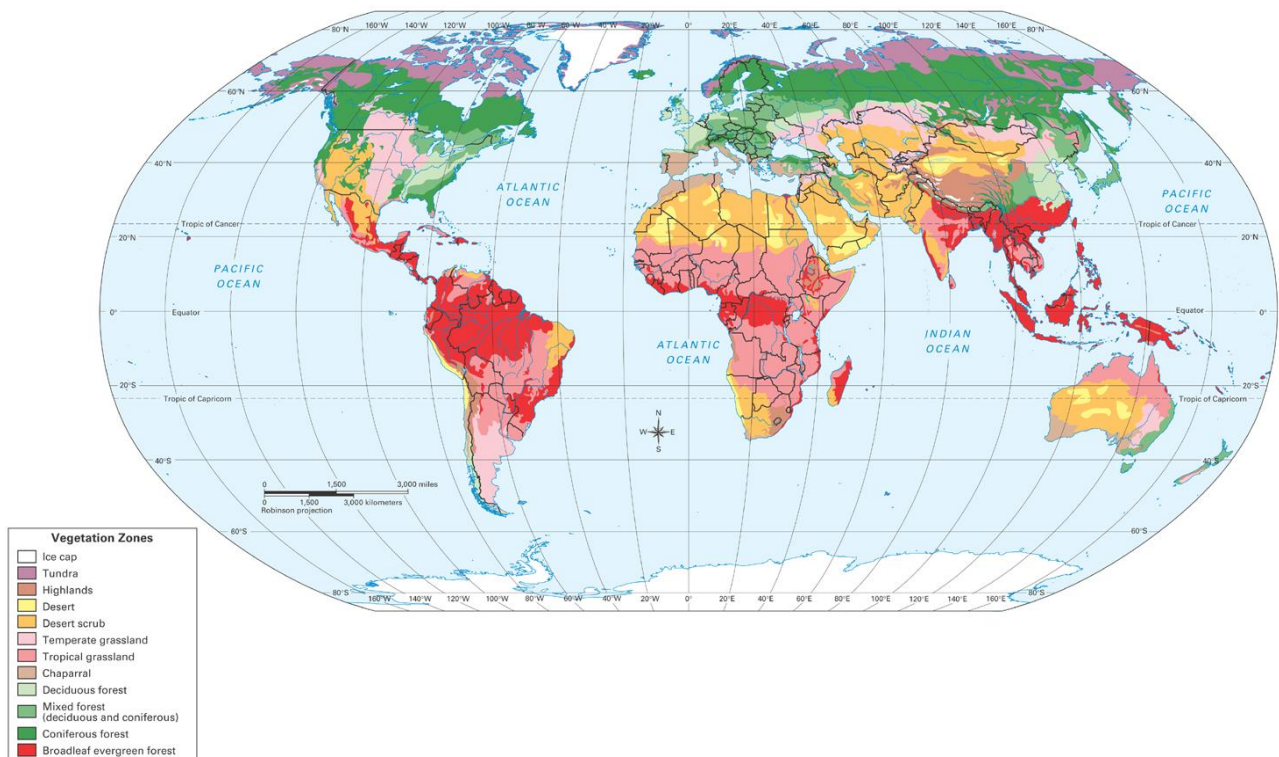
Поларни ветрови дувају од полова ка нижим ширинама. У Канади и САД-у ови ветрови се називају близарди.

ВЕГЕТАЦИОНИ ПОЈАСЕВИ

Након упознавања са основним карактеристикама најкрупнијих рељефних целина и климатских појасева потребно је осврнути се и на вегетацију која може имати значајну улогу у развоју туризма на појединим просторима.

С обзиром да су у екваторијалним појасевима и на просторима монсунске климе, високе температуре и велика количина падавина (преко 2000 mm), јављају се прашуме, монсунске шуме или џунгле. То је бујна вегетација, понегде и са девет спратова, од лишајева и маховина до највишег дрвећа. Прашуме се у Амазонији називају селваси.

Као што се може уочити на карти 7 тропске кишне шуме се простиру у Амазонији, јужном делу Средње Америке (од Белизеа до Панаме), басену реке Конго и приморски део Западне Африке. Прашуме се пружају у долинама реке Ганг и Брамапутра, Индокини, острвима Индонезије, Новој Гвинеји и полуострво Јорк у Аустралији. Како се иде од екватора на север и југ и како је кишни период све краћи, вегетација је углавном мање бујна.

Карта 7. Вегетациони појасеви на Земљи (Размер: 1 cm = 2000 km)

Саване представљају просторе са високим травама (700-1000 mm падавина). На њима се највише развија сафари туризам у Источној Африци. На саванама се налазе најпознатији животињски резервати у Африци: Нгоронгоро, Мбуци Баји, Масаји, Серенгети, Кенија, Кругер, итд. Саване се у долини Оринока називају љаноси, а на северним падинама Бразилске висоравни серадо или кампоси.

Степе су ниске траве, које се углавном јављају у континенталним деловима умереног појаса (500-700 mm падавина). У северном равничарском делу Србије, односно у Панонској низији, распростирале су се степе, али су оне углавном разоране и претворене у обрадиве површине. Делови Влашке низије су такође били под степама, а простране степе протезале су се кроз јужне делове Украјине и Русије, све до југозападног Сибира, заузимајући и делове северног Казахстана. Степе се у САД-у називају прерије, а у Канади амбара, и протежу се у правцу север – југ између Стеновитих планина и низије у долини Мисисипија Висораван прерија или Високе равнице), односно од јужних делова канадских покрајина Манитоба, Саскачеван и Алберта, па све до Тексаса у јужном делу САД. У Аргентини се ове травнате површине називају пампаси и простиру се од залеђа Ла Плате, Буенос Аиреса, Мар де Плат и залива Баија Бланка па до источних падина Сиера Кордобе. На аустралијском копну степе су заузимале највеће делове равнице око река Мери и Дарлинг. На вишим деловима планина јављају се такође ниске траве сличне степама - планиски пашњаци или сувати.

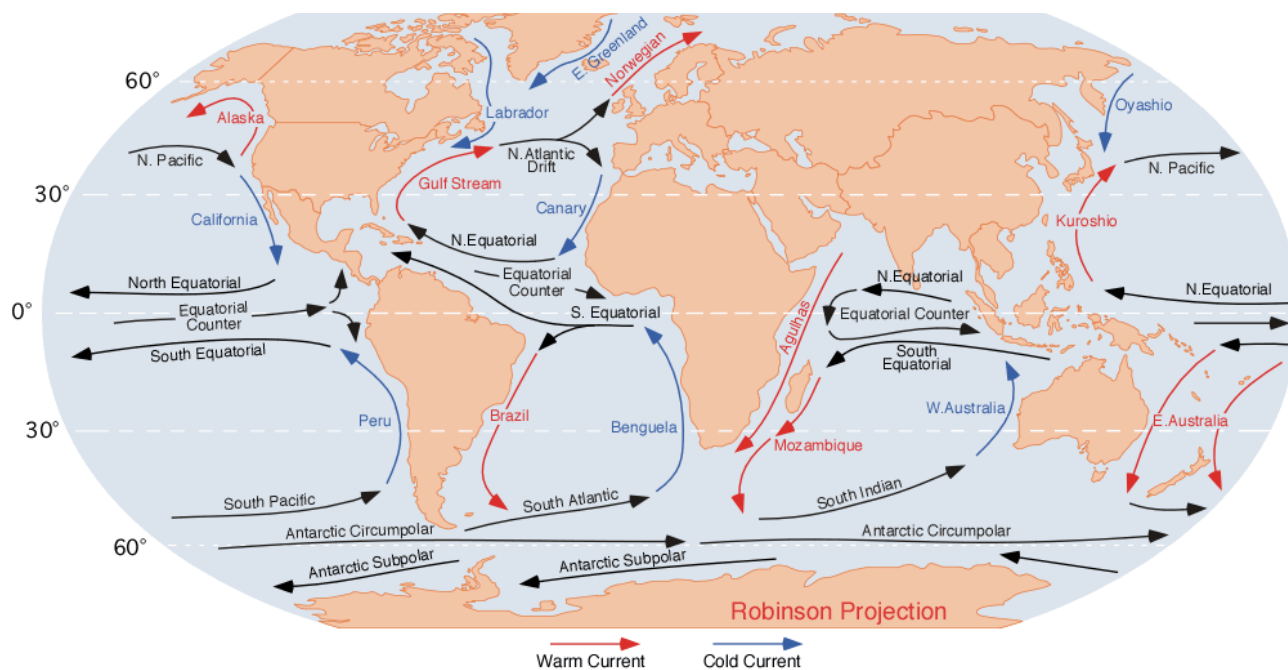
У пустињама је највише развијена ксерофитна закржљала вегетација прилагођена на водену оскудицу. Ту спадају кактуси, акације, траве мугла скраб (*mugla scrub*), спинифекс (*spinifeks*), итд.

Медитеранска вегетација такође је релативно оскудна, што је последица карбонатне (кречњачке) подлоге, честих паљевина, интензивне сече и у прошлости непланске испаше коза, а јавља се у виду макија или гарига, ниске жбунасте вегетације (често бодљикаве) и закржљалог дрвећа, а између њих су оскудне травнате површине. Слична вегетација се јављају у Калифорнији и назива се чапарал.

У северним умереним пределима се јављају листопадне шуме помешане са још севернијим четинарским шумама (руским тајгама и канадским хадсонским шумама). У најсевернијим бореалним (субполарним и поларним) пределима јављају се тундре (вегетација маховина и лишајева).

МОРСКЕ СТРУЈЕ

Морске струје својим карактеристикама могу значајно да побољшају или отежају развој туризма на неким обалама, а деле се на хладне и топле. Крећу се у морима и океанима по местима које имају исти салинитет. Ова места су на тематским картама представљена изохалинама (тачкама које спајају места са истим салинитетом). Топле морске струје доносе топлију воду и погодују развоју купалишног туризма, док су хладније морске струје погодније за риболов (хладнија вода даје више планктона као храну за више рибљих врста. Ако хладне морске струје пролазе уз неки део приобаља континента утичу на формирање обалских пустиња, као што су Атакама, Намиб, Данакил, западни део Сахаре, Сонора, и путињски простор уз западну обалу Аустралије. Пустиње се јављају на овим просторима јер иако ветрови дувају са мора на копно, не доносе падавине. Не доносе падавине јер нису засићени воденом паром. Нису засићени воденом паром јер нема испаравања са акваторије. Испаравања са акваторије не може бити уколико је вода хладна. А вода је хладна јер пролази хладна морска струја. Овде постоје и изузеци. На обалама јужног Чилеа има око 1000 mm падавина. Перт има такође око 1000 mm. Тачно је да је мало испаравање, али када преко хладне морске воде дувају Западни ветрови (јужни Чиле, Перт), они ипак утичу на повећано испаравање и кондензацију на обали према којој дувају. На карти 8 уцртане су све важније морске струје.

Карта 8. Морске струје

Пошто светски океани и мора заузимају око 71% површине Земље, за развој туризма веома важно је добро познавање ових водених површина и њихових особина. За развој туризма најважније особине морске воде су: боја, температура, салинитет, провидност и кретања. Ове особине су променљиве, зависно од географске ширине, дубине, доба дана, итд. Главна особина је салинитет, који се смањује од екватора према половима. До смањења салинитета долази због мањег испаравања воде у вишим географским ширинама услед слабијег Сунчевог загревања воденог огледала. Салинитет светског мора просечно износи 35‰, што значи да је у 1 kg морске воде растворено 35 g соли. Уколико нема дотока слатке воде (од река) и у екваторским ширинама где је испаравање највеће, неке акваторије могу имати много већи салинитет (Црвено море 41‰, Мртво море 200‰, Кара Богаз Гол 370‰ – залив Каспијског језера).

Температуре воде су највеће у екваторијалним ширинама јер је упадни угао Сунчевих зрака највећи и највише загрева површину мора. Нпр. најтоплије воде Средоземног мора се налазе у Искендерунском заливу уз обале Турске и Сирије. Провидност се повећава са смањивањем броја река које се уливају у одређено море. Највећу провидност има Саргаско море (66,5m).

Плима и осека настају под утицајем гравитационе силе месеца. Ове две појаве се називају морска доба. Највећа разлика између водостаја током плиме и осеке је у заливу Фанди у Канади и износи 16 метара.

Језера су удубљења у копну испуњена водом. У зависности од тога која је сила имала доминантну улогу у стварању језерског басена, природна језера могу бити тектонска, ледничка, вулканска, крашка и речна.

Тектонска језера настала су у котлинама спуштеним дуж раседа у Земљиној кори. То су највећа и најдубља језера, као што су Бајкалско или Тангањика језеро, или на Балканском полуострву Преспанско и Охридско.

Ледничка језера су настала тако што је вода од отопљеног леда, попунила удубљења која су за собом оставили ледници (ерозивни радом). Најчешће се налазе на планинама или вишим висоравнима, мада их има и у низијским пределима – тамо где се у леденом добу кретао континуирани лед или инландајс (Финска, Пољска итд) или су се ледници спуштали са планина до низије (Падска низија). У вишим планинским пределима у ледничким цирковима формирана су најчешће округласта, веома бистра и чиста атарктивна језера, које је народ назвао „горске очи“ (на Дурмитору, Сињајевини, Бјеласици). Међу најпознатија и најатрактивнија спадају ледничка језера на северу Италији - Комо, Мађоре, Гарда, Лугано, или Боденско на граници Швајцарске и Немачке, а веома атрактивна су и Бледско и Бохињско у Совенији, итд.

Вулканска језера су формирана у кратерима угашених вулкана, које је испунила вода (на пример Тоба на Суматри, Таупо на Северном острву Новог Зеланда, Ван у Турској итд).

Крашка језера настала су испуњавањем крашких удубљења (вртача, увала или крашких поља) водом (на пример Плаво и Црвено језеро код Имотског у Хрватској) или комбинацијом крашког процеса и рада водотока (Плитвичка језера).

Речна језера су напуштени меандри равничарских река (Царска бара код Зрењанина, Обедска бара у Срему итд), а еолска језера су настала радом ветра (издувавање леса или песка и ставрање плитких удубљења која испуни вода).

Вештачка језера створили су људи, преграђивањем речних токова бранама. Наше највеће вештачко језеро је Ђердапско, а у највеће на Земљи је Итаипа (на Парани између Бразила и Парагваја), а после њега језеро Три клисуре на Јангцејанку у Кини.

ЕТНИЧКА ПОДЕЛА СТАНОВНИШТВА

Просечан број становника по једном квадратном километру представља **густину насељености**. Густина насељености добија се дељењем броја становника који живе на некој територији са површином те територије. Пример: Србија има површину од 88.361 km^2 и око 9 милиона становника (и површина и број становника се рачунају за обе српске покрајине – Косово и Метохију и Војводину). Уколико поделимо број становника (9.000.000) са површином државе (88361 km^2) добија се да се густина насељености Србије **102 становника / km^2** .

На планети Земљи су неки региони гушће насељени од других. То зависи од природних услова (пријатнија клима, плодније земљиште, гушћа речна мрежа), географског положаја (повољан геостратешки положај, близина Светског мора). Најгушће насељени светски региони су:

- источна Азија (источна приобална Кина, Јапан и обе Кореје);
- јужна Азија (Индија, Пакистан, Бангладеш, Бутан, Непал и Шри Ланка);
- Европа (земље Бенелукса, Уједињено Краљевство);
- источна обала САД-а (мегалополис Босваш).

Током свог живота становништво се сели из региона у регион па се њихова густина насељености мења. Пресељење људи се зове **миграција**. Исељавање људи из неке државе назива се **емиграција**. Примери емигранторних држава су Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Румунија, Бугарска, државе Блиског Истока и Северне Африке које су захваћене ратом, државе Средње Америке. Усељавање људи у неку државу се назива **имиграција**. Примери имигранторних држава су Немачка, Аустрија, Швајцарска, Француска, Уједињено Краљевство, САД, Канада, итд.

Потребно је знати и поделу европских народа по групама, а групе су: Словени, Романи, Германи, Угро-фински народи, Келти и остали.

У Словене спадају:

- источни - Руси, Белоруси и Украјинци,
- западни - Чеси, Словаци, Пољаци, Кашуби, Лужички Срби и
- јужни - Срби, Словенци, Хрвати, Бошњаци, Македонци, Црногорци

У романске народе спадају Французи, Шпанци, Португалци, Румуни и Италијани.

У германске народе спадају Немци, Аустријанци, Енглези, Холанђани, Данци, Норвежани и Швеђани.

Угро-фински народи су Финци и Мађари.

У келте спадају Шкоти, Велшани и Ирци.

У остале народе спадају Грци, Бугари, Албанци и Баски (с тим да Бугари изворно нису Словени већ су се стопили са њима током векова па се могу убројати и у јужне Словене).

ПОДЕЛА СТАНОВНИШТВА ПРЕМА РЕЛИГИЈСКОЈ ПРИПАДНОСТИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ НАЈЗАСТУПЉЕНИЈИХ РЕЛИГИЈА

У свету постоје неколико великих религија: Јудаизам, Хришћанство, Ислам, Будизам и Хиндуизам, као и мноштво мањих. Многе религије су створиле изузетно наслеђе, које данас привлачи пажњу великог броја туриста.

Јудаизам је религија која је настала у другом миленијуму пре нове ере. Исповеда веровање у једног Бога – Јехову (Јахвеа). Најзначајнија света књига јевреја је **Библија** (Стари Завет) коју јевреји називају **Тора**. Стари завет поштују и хришћани. Састоји се из књига Мојсијевих (један од пророка) где је описано стварање света од првих људи Адама и Еве па до потопа и Ноја и његових синова. Од важнијих прича требало би напоменути спаљивање грешних градова Содоме и Гоморе, рушење Вавилонске куле, избављење Јевреја из египатског ропства и Мојсијево раздвајање Црвеног мора, 40-огодишње лутање пустињом, доношење 10 Заповести итд., а од личности Аврама, Исака, Илије, Јована и многих других. Још једна од светих јеврејских књига је **Талмуд** који тумачи Тору. Света места су **синагоге**, док је Јерусалим свети град. Најпознатији туристички локалитет у овом граду је **Зид плача** као остатак Соломоног храма. Поред овог зида се и данас јевреји моле и убацују у пукотине у зиду цедуљице са жељама надајући се да ће се оне остварити.

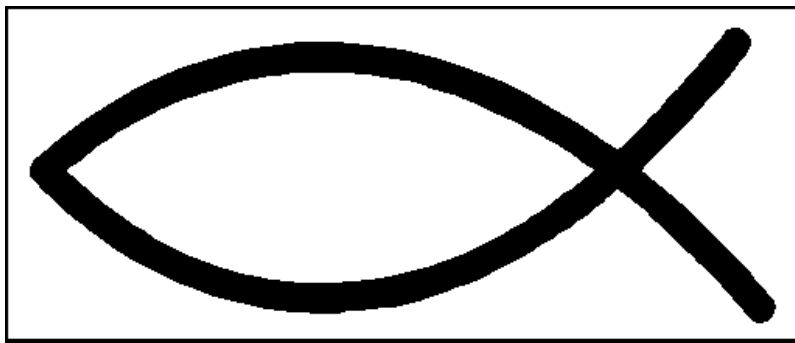
Слика 1. Зид плача у Јерусалиму

Хришћанство је религија настала у првом веку нове ере. Њен оснивач је *Исус Христос*. По предању се родио 1. године нове ере и по овом догађају велика већина данашњег светског становништва рачуна време. Родио се у Назарету у који је избегао из Витлејема због страха од јудејског краља Ирода. Мајка му се звала Марија, а хришћани је славе као светицу, *Богородицу* Дјеву. Исус је почео да проповеда када му је било 30 година. Проповедао је три године када је оптужен од стране јеврејских првосвештеника да хули на Бога и да се лажно представља као Син Божији. Разапет је на крст и умро на њему, да би после три дана васкрснуо и тиме победио смрт. Указао се својим ученицима (12 апостола) на гори Тавор. Исусов живот и учење су описани у *Новом Завету* који се састоји из 4 јеванђеља која су написали Исусови ученици – апостоли (Марко, Матеја, Лука и Јован). Јеванђеље је настало од грчке речи која означава *радосну вест*. У Новом Завету се налазе и посланице апостола Павла разним народима (Коринћанима, Римљанима, итд.) као и Откровење Јованово које метафорички описује судњи дан. Напоменута поглавља су уврштена у Нови Завет 325. године за време *Васељенског Сабора* у Никеји. Многи старовековни текстови нису уврштени у Нови Завет. Они су одбачени јер нису били део догме (црквеног учења). Данас су она позната као *гностичка јеванђеља*. Хришћанска црква била је јединствена до 1054. године када је дошло до одвајања *римокатоличке цркве* са центром у Риму (Ватикану) од цариградске, односно *православне*¹. Политички утицаји су били пресудни за ово одвајање цркава. Постојала је и разлика, као и данас у тумачењу Символа² вере и начину богослужења. Утицај цркве на живот људи у средњем веку као и појављивање злогласне инквизиције утицало је да она буде критикована у време реформације. У првој половини XVI века Мартин Лутер се јавно противи и критикује одступање католичке цркве од хришћанске догме, „продају опроштаја грехова“, итд. Његови следбеници су се назвали *протестантима* (по њему лутерани) који су се поделили на

¹ Тада су обе цркве бациле једна на другу анатему (црквено проклетство).

² У црквеном речнику се користи термин „символ“, а не „симбол“.

разне групе. У Женеви је слично деловао Жак Калвин, а његови следбеници су се назвали калвинисти. Данас широм Европе, а нарочито у САД-у постоји велики број протестанских секција (баптисти, Јеховини сведоци, презветеријанци, мормони, методисти). Интересантно је да ранохришћански симбол није био крст, већ риба. Хришћански сакрални објекти су значајни у културном туризму. Један од највећих и најпосећенијих храмова је Аја (Света) Софија у Истанбулу (до 1453. била је православна богомоља, а тада је Турци претварају у џамију, док је данас музеј). Храм Светог Саве у Београду, спадна у веома атрактивне религијске објекте и посећује га велики број домаћих и страних туриста. Изузетно атрактивне су бројне руске цркве и манастири. Међу најпознатије и најтрактивније катедрале спадају Нотр Дам у Паризу, базилика Светог Петра у Риму (Ватикан), милански Дуомо, црква Светог Павла у Лондону, итд.

Скица 15. Риба - симбол раног хришћанства

Ислам је религија настала у VII веку на Арабијском полуострву. Њен оснивач је **Мухамед** кога су муслимани прогласили за пророка. Он је 622. године прешао из града Меке у Медину и тамо успешно почео да шири своје учење. Муслимани од те године рачунају почетак свог календара. Моле се у богомољама које се називају џамије. Света књига се назива **Куран**³. Године рачунају по лунарном календару, а најважнији празници су им Рамазан и Бајрам. Деле се на суните и шиите. Ова подела је настала после Мухамедове смрти када се његови следбеници нису сложили која би личност требало да га наследи на месту великог калифа. Највише сунита живи у Ирану. Неколико милиона муслимана сваке године иде на ходочашће у Меку и Медину за време празника рамазана. Позната туристичка дестинација је Јерусалим. У муслиманској тури се између осталог посећују отисци стопала пророка Мухамеда који се том месту молио.

Уколико се погледају три главне религије увиђа се да су оне проистекле једна из друге. Хришћанство из јудаизма, а ислам из хришћанства. Чак су и исте особе важне за све три религије. Оне само имају другачије називе и улоге.

³ Књига се дели на поглавља која се зову суре и чита се од краја књиге према почетку.

Будизам је религија настала у Индији у 6. веку пре нове ере. Њен оснивач је принц Сидарта Гаутама Буда. Старији будизам се раширио у Индији, да би га потом одатле потиснуо хиндуизам. Затим се нови будизам проширио по данашњој Кини и Индокини. Тибетанска варијанта будизма се назива **ламаизам** са центру у граду Ласа. Будисти верују у **реинкарнацију** (поновно рађање) до достизања нирване (духовног савршенства). У Кини је осим будизма развијено конфучијанство које као и јапански шинтоизам се не може назвати религијом већ скупом учења. Конфучијанство је настало као скуп учења Конфучија (Кунг Фу Це) који је живео у VI и V веку пре нове ере. Богомоље се називају **пагоде** и представљају туристичке знаменитости у скоро сваком кинеском граду.

Хиндуизам је религија настала у Индији. Почети хиндуизма су били у 16. и 15. веку пре нове ере у Индији (Ведска цивилизација), али данашњи будизам се развијао и доживео промене у време почетака будизма у Индији, односно од 400. године пре нове ере до 400. године. Индуси верују у бесконачан број поновних рађања. Имају више богова, а три се посебно славе. **Бра(х)ма** је бог створитељ, као и **Вишну**. **Шива** је бог који ставра и руши руши. Индуси су (поготово у сеоским срединама) подељени на касте и кастински систем који често забрањују бракове и дружење између припадника различитих слојева друштва.

ИСТОРИЈСКИ ДОГАЂАЈИ НА КОЈИМА СЕ БАЗИРАЈУ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИ СПОМЕНИЦИ ВАЖНИ ЗА ТУРИЗАМ

Због опширности теме, у овом одељку ће бити споменуте само најважније чињенице из најважнијих догађаја у светској историји. Одељци ће бити подељени према историјским епохама: стари век, средњи век, нови век и савремено доба.

СТАРИ ВЕК

У одељку о старом веку биће поменути народи и државе у Месопотамији, Египту, Грчкој и Риму. То су простори који су имали веома добре услове за живот - плодно земљиште, реке са доста воде за наводњавање (у Месопотамији и Египту), односно повољна клима, приобалне равнице, море и трговина (Грка и Рим).

НАРОДИ И ДРЖАВЕ МЕСОПОТАМИЈЕ

Сматра се да су најстарије цивилизације настале на Блиском Истоку у долинама река Еуфрата и Тигра. Овај регион се назива Месопотамија што у преводу значи **Међуречје** или **Земља између две реке**. Први познати народ на овом простору су Сумерци. Живели су на југу Месопотамије у другој половини IV миленијума пре нове ере. Најпознатији сумерски градови – државе били су Ур, Урук и Лагаш.

Северозападно од Сумера се налазио простор цивилизације Акад и са народом Акађани. Он је краткотрајно био уједињен са Сумером у Сумерско-акадско царство за време владара Саргона XXIV и XXIII век пре нове ере.

Почетком другог миленијума пре нове ере на овом простору се појављује племе Аморита и оснива царство са центром у Вавилону. Старо **Вавилонско царство** је било на врхунцу моћи за време цара Хамурабија (18. век п.н.е.). Овај владар је познат јер је донео **први познати писани законик**.

Много векова касније, тачније у VII веку пре нове ере овим простором су завладали **Асирци** са центром у граду Ниниви. Као и остали народи овог простора били су изузетно учени, добро познавали технику обраде земље, математику, геометрију, астрономију и медицину. У Ниниви је постојала чувена библиотека коју је основао асирски владар **Асурбанипал**.

У VI веку пре нове ере народ **Халдејци** руше Ниниву и успостављају престоницу у Вавилону. **Ново Вавилонско царство** је било најмоћније за време владара Набукодоносора II. У граду је тада доминирала **Вавилонска кула**⁴ – храм посвећен богу Мардуку и градска капија посвећена богињи Иштар. У граду је постојала царска палата са Висећим (Семирамидиним) вртovima који носе назив по Набукодоносоровој жени. Ово царство није дуго постојало јер су га средином VI века освојили Персијанци.

⁴ Интересантан је мит који се везује за изградњу Вавилонске куле. Наиме, људи су хтели да досегну до Бога и почели су градити кулу. Тада су сви људима причали једним језиком. Како је то сматрао светогрђем, Бог је људима помешао језике да се не могу споразумети, па кула никада није довршена.

Слика 2. Градња Вавилонске куле

Данас је овај простор углавном захваћен ратним дешавањима па су неповољни услови за развој туризма. Највише остатака старе цивилизације је у Багдаду, Палмири и Дамаску, али нажалост, многе вредности у овим градовима су уништене или опљачкане током ратних сукоба у Ираку (окупација од САД 2003-4. и касније) и Сирији (грађански рат од 2011. у који су од почетка умешане САД и неке западне силе, а од 2015. и Русија).

СТАРИ ЕГИПАТ

Под цивилизацијом старог Египта подразумева се период од праисторије до пада ове држави под римску власт 30. године пре нове ере. У долини Нила организована египатска држава је постојала више од 3000 година и била једна од најстаријих цивилизација. Донела је свету многе проналаске као што су стакло, хартија, мастило, часовник и др. Писали су хијероглифима. Долина реке Нил пружала је веома добре услове за живот, јер се поред воде за наводњавање, река сваке године изливала из свог корита и плавила околну равницу, чинећи је веома плодном. Да није ове реке, египатска цивилизација се никада не би развила и овај предео би остао пустиња. Из тог разлога за Египат се каже да је „дар Нила“.

Прединастички период у Египту је трајао од око 7000. до 3100. године пре нове ере. Легендарни Менес је ујединио Горњи и Доњи Египат и после њега је овом робовласничком државом владао 30 династија. Хронолошки се период постојања Египта може поделити на три дела: Старо царство, Средње царство и Ново царство. Између доба царстава су били **прелазни периоди**

у којима је долазило до побуна робоца, грађанских ратова између већих градова, гладних и сушних година или упада страних народа као што су Хикси, Хетити или Персијанци.

Старо царство траје од 1. до 10. династије (око 3100-2080. године п.н.е.).

Средње царство од 11. до 15. династије (2080 године п.н.е. – 1600. године п.н.е.).

Ново царство од 16. до 20. династије (1600. године п.н.е. – 332. године п.н.е.)⁵

Године 332. п.н.е. Египат је освојио Александар Македонски. После његове смрти 323. године пре нове ере Египат је наследио један од његових генерала Птоломеј. Египат су освојили Римљани 30. године пре нове ере (за време владавине Октавијана Августа) и тиме престаје да постоји њихова старовековна држава.

Египћани су веровали у више богова. Врховни је био бог Сунца (Амон-Ра). Своје мртве су мумифицирали и сахрањивали са леве стране реке Нил⁶. Од познатих владара помињу се Клеоптара, Тутмес, Рамзес, Тутанкамон⁷ и др.

За туристе су значајни споменици из овог периода пирамиде код Сакаре и на платоу Гиза и гробноице у Долинама краљева и краљица, те код Карнака и Луксора. Такође, у Каиру се налази велики број музеја са остацима из старог века. На југу Египта, близу Насеровог језера налази се споменик Абу Симбел.

СТАРА ГРЧКА

Први помени о развијенијој цивилизацији на крајњем југу Балканског полуострва почињу средином другог миленијума пре нове ере на острву Крит. Овде се развила једна од краљевина са центром у граду Кнососу. Најпознатији владар био је краљ Минос по чему се критска цивилизација назива минојском. Средином XV века пре нове ере снажна вулканска ерупција на острву Тери је покренула огроман талас који је потопио већину приобалних насеља Крита. Тада је страдао велики део становништва. Пола века касније су острво освојили Ахајци и задали коначан ударац критској цивилизацији. Важну тековину критске цивилизације чинило је писмо: **сликовно (пиктографско) писмо.**

⁵ Наравно да се све ове године не смеју узети као апсолутна историјска истина. У питању су процене на основу различитих метода датирања.

⁶ Зато су Египћани говорили за покојника да није умро већ прешао са друге стране Нила. Данас се престоница Египат налази са десне стране Нила, док Гиза са пирамидама са леве стране.

⁷ Интересантно је да Тутанкамон за живота није био познат владар. Сматра се да је убијен пре своје 19. године. За живота се звао Тутанкатон јер је његов отац (Ехнатон) био јеретик и обожавао божанство по имену Атон (Сунчев диск). Археолози XIX века су овом младом владару вратили право име. Занимљива је легенда по којој је постао познат. Сви пљачкаши који су опљачкали његову гробницу (крајем XIX или почетком XX века) су мистериозно изгубили живот, да ли у саобраћајним или бродским несрећама или болешћу па се често говори о „проклетству фараона Тутанкамона“.

Ову цивилизацију је наследила ахајска на Пелопонезу са центром у граду Микени, по којој се ова цивилизација назива микенском. И ова цивилизација је такође нестала два века касније под налетом Дораца.

Један од најзначајнијих догађаја микенске еопхе представља тројански рат – сукоб између Ахајаца и становника Троје, града за који се претпоставља да се налазио на северозападној обали Мале Азије. Према грчком предању сукоб је трајао десет година и завршио се 1184. године пре нове ере. Ове догађаје опевао је легендарни песник Хомер у свом делу Илијада. Исти песник је наводно написао и друго значајно античко дело – Одисеју, која говори о истоименом јунаку који је после тројанског рата десет година лутао како би пронашао острво Итаку и вратио се својој жени Пенелопи. Постоје докази да су у питању острва у Јонској регији. Постоје и теорије да су ова два значајна дела написана од стране више грчких писаца тог времена.

Грчка је била подељена на бројне краљевине. На то је утицао рељеф Грчке, бројне високе планине које су отежавале комуникацију између градова. У Грчкој се од VIII до VI века пре нове ере уједињавају сеоске општине око једног центра (града) који се звао **полис**. Створен је велики број оваквих заједница а најпозантије међу њима су биле: **Спарта, Атина и Коринт**. Често су полиси склапали савезе. Атина се налазила где и данашњи главни град на обали Егејског мора насупрот острву Еубеја. Спарта се налазила на Пелопонезу, а Коринт у истоименом заливу. Велики број колонија су Грци имали и у јужној Италији и на Сицилији, као и на обалама Јадранског и Црног мора.

У V веку пре нове ере грчки градови у Малој Азији су заратили са њиховим моћним источним суседом – Персијом. Сукоб се проширио на читав хеленски свет. До чувене битке на **Маратонском пољу** дошло је 490. године пре нове ере у којој су Атињани под војсковођом Милтијадом победили Персијанце. За ову битку се везује легенда да је вест о грчкој победи у Атину донео гласник који је трчао од Маратонског поља до града. Стигавши у град, сав исцрпљен узвикнуо је „Победили смо“, и од умора пао мртав. С обзиром да удаљеност од маратонског поља где се одиграла битка до Атине износи 42 km, на данашњим Олимпијским Играма, гласнику у част, спортисти трче деоницу исте дужине у дисциплини која је зове маратон.⁸

Скупивши много већу војску, персијски шах Ксеркс се вратио у Грчку са севера. Грци су образовали Хеленски савез, а њихову војску је предводио спартански краљ **Леонида**. Видевши да је персијска војска многоструко бројнија Леонида је отпустио већину грчких војника и дочекао

⁸ Прва олимпијада у Грчкој је одржана 776. године пре нове ере и одржавала се сваке четврте године. За време олимпијада су престајали ратови и сукоби између полиса. Победници у дисциплинама су добијали као награду лаворово цвеће. Били су поштовани као хероји. Игре су одржаване у част врховног бога Зевса. Укинуо их је римски цар Теодосије 393. године. Прве модерне олимпијске игре одржане су у Атини 1896. године.

непријатељску војску са својих 300 ратника у Термопилском кланцу. Бројчано надјачани, борећи се храбро, спартанска војска је поражена. Ово херојство подигло је читав грчки народ против страног окупатора. Персијанци су поражени у поморској битки код Саламине, а потом у још две битке код Платеје и рта Микала да би затим заувек напустили Грчку.

Грци су ипак пола века касније ратовали и између себе у **Пелопонеском рату**. Направљена су два савеза. Један је предводила демократска Атина, а други аристократска Спарта. Због идеолошких разлога, али и утицаја на читав хеленски свет ове две војне силе су ратовале скоро тридесет година. Атина је имала најјачу поморску војску, а Спарта копнену. Рат је завршен после битке код реке Егоспотама. Спарта је победила, а Атина сломљена.

У IV веку пре нове ере у хеленском свету оснажила се грчка држава под називом **Македонија**. Она се највише проширила у Азији за време владара Александра Македонског. После смрти његовог оца Филипа II, дошавши на престо Александар је почео је да гради јаку војску. Освојивши Грчку и Малу Азију, Александар Велики је после само четири године од доласка на власт освојио Египат (332. године пре нове ере). Наредне године је поразио Персију и освојио градове Вавилон, Сузу и Персепољ. Трудио се да грчку културу меша са источним у Азији, наредивши да се његови војници жене Персијанкама. У освајањима је стигао до Пенџаба. Освојио га је, али се 324. године пре нове ере вратио у Вавилон где је под неразјашњеним околностима умро. Најпознатије насеље које је Александар Велики саградио је Александрија на северу Египта која је имала чувену библиотеку.

Религија старих Грка је прошла кроз више фаза у свом развоју. Веровали су у више богова који су се одликовали антропоморфизмом – људски изглед и особине богова. Заједница грчких богова се звала пантеон. Живели су на планини Олимп, јели амброзију и пили нектар. Врховни бог је био Зевс – господар богова и људи, бог муње и грома. Његов брат Посејдон био је бог мора. Други Зевсов брат Хад владао је подземним светом. Зевсова жена Хера била је заштитница жена, а сестра Деметра – богиња плодности и земљорадње.

Према грчкој митологији, Свет је настао из безграничног Хаоса. Светом је завладао Уран (Небо). Из његовог брака са Геом (Земљом) родили су се дивови (титани). Осим титана, Земља је родила и три дива са једним оком (киклопе) и три педесетоглава дива са стотину руку. Уран је омрзнуо своју децу и затворио их под земљу. Спасао се само најмлађи од њих, Хронос, који је оца збацио са власти.

Хронос се бојао своје деце и немилосрдно их јео. Хроносова жена Реа своје последње дете је родила на Криту и тамо га сакрила. То је био зевс. Када је одрастао, Зевс је устао против оца и натерао га да врати децу коју је прогутао. Хроносова деца утврдила су се на Олимпу и после десет година борбе однела победу.

Слика 3. Врховни бог Зевс

Од осталих божанстава, Аполон је био бог Сунца и светлости и заштитник песништва и музике. Њега је пратило девет муза, које су биле покровитељке разних области уметности. Муза историје звала се Клио. Аполонова сестра близнакиња Афродита била је богиња љубави и лепоте. Њен муж Хефест је био бог ватре и заштитник ковача. Хермес је био бог путника, трговине, крађе, лукавства и служио је као преносилац порука између богова и људи. Дионис је био бог плодности, уживања и вина.

Посебну групу су чинили јунаци (хероји) рођени из веза богова и њуди. Највећин херојем сматран је Зевсов син Херакле. Грци су веровали и у различита натприродна бића: сатире (створења са зашиљеним ушима, јарећим копитама и репом), сирене (жене – рибе које својом песмом опијају морнаре и одвлаче их у дубине мора), кентауре (полукоње – полуљуде који живе у неприступачним шумама и планинама), кербера (вишеглавог пса с репом у виду змије који чува подземни свет). Крилати коњи су се звали пегази, а Минотаур је био човек – бик.

Из овог периода се у Атини могу посетити споменици као што су Партеон на брду Акропољ. Остаци из овог периода могу се наћи у Археолошком музеју у Атини.

СТАРИ РИМ

Апенинско полуострво насељавали су у старом веку народи различитог порекла. између реке Арно и Тибар живели су Етрурци (Рашани). Јужније од њих живели су Латини у пределу Лациј. У VIII веку пре нове ере (према легенди 753. године пре нове ере) Латински савез на седам брежуљака у долини реке Тибар оснива Рим. Према легенди Римско краљевство настало око напоменутог града постојало је до 509. године пре нове ере када је Рим постао република. Имало је

седам краљева (историја сматра да их је било више). Први краљ је био легендарни Ромул, а последњи Тарквиније Охоли. Латини су окупили локалне народе у централној Италији и назвали се Римљани. Ратовали су против Гала у данашњој јужној Француској (Астерикс и Обеликс ☺), али и грчких колонија на југу Италије око града Тарента. Грке је предводио Пир, краљ Епира. Он је победио Римљане у неколико битака али је имао велике губитке. Свестан страдања своје војске изјавио је: „Ако Римљане победимо у још једној бици, потпуно ћемо пропасти“. Данас се израз „Пирова победа“ користи за успех постигнут уз огромне жртве. До коначне битке дошло је 275. године пре нове ере у којој су Римљани победили и освојили грчке колоније на Апенинском полуострву.

Док се Рим још није развио као држава Феничани су били народ који је господарио Средоземним морем у старој ери. Били су добри поморци, а прапостојбина им је била у данашњем Либану. У њиховој држави је било пуно шума богатих кедровином (врста дрвета) која је била добра за прављење бродова. Били су одлични трговци и имали су бројне колоније. Једна од њих била је и Картагина на данашњој територији Туниса. Ширећи свој утицај на југу, Римљани су заратили са Феничанима у три пунска рата током III и II века пре нове ере. У Првом пунском рату Рим је од Картагињана преотео острва Сицилију, Сардинију и Корзику. Занимљив је био Други пунски рат када је картагињански војсковођа Ханибал желећи да изненади Римљане кренуо у војни поход преко јужне Француске и Алпа (све са слоновима) и упао у Италију са севера. Више пута је поразио римску војску али није успео да освоји Рим. На крају је поражен. У трећем пунском рату Римљани су прешли на територију Северне Африке и освојили Картагину. Тада су спалили град до темеља и бацили се у земљу да никада на том месту више ништа не никне. Из тог разлога, не постоји туристички локалитет на месту Картагине.

Два најзначајнија владара Рима са преласка из старе у нову еру били су Гај Јулије Цезар и Октавијан Август (по њима су седми и осми месец у календару добили име и имају исто дана како ниједан не би био фаворизован). Од Октавијана Августа Рим је постао царство. На челу државе је био император. На почетку IV века цар Диоклецијан је увео четворовлашће (тетрархију). Царством су владала два августа и два цезара.

Од 313. године у Римском царству хришћанство постаје званична религија. Коначно раздвајање Римског царства на западни и источни део догодило се после смрти цара Теодосија 395. године. Граница раздвајања између њихових области ишла је од Сингидунума долинама река Дрине, Дрима и Бојане до Скадра. После ове деобе источни и западни део Римског царства нису се

више сјединили. Западно римско царство пропало је 476. године⁹, а источна половина наставила да постоји као самостална држава.

Најпознатији туристички објекти из овог периода су у Риму као што су: Колосеум (Флавијев амфитеатар), Пантеон, Шпански трг, аквадукти и др.

СРЕДЊИ ВЕК

Током IV и V века дошло је до Велике сеобе народа на великим просторима широм Европе и Азије. Хуни, Визиготи, Остроготи и други народи срушили су Западно римско царство. Источни део је наставио да постоји још један миленијум са центром у Константинопољу. Током средњег века су у Византији владале династије Комнин и Палеолог. Њихови владари су ступали у бракове са династијама суседних држава. Византија је имала велики утицај на српску средњовековну државу не само у политичком смислу, већ и у културном. Византијско царство је нестало 1453. године када је Османлијско царство освојило Цариград.

НАРОДИ БЛИСКОГ ИСТОКА И СРЕДОЗЕМЉА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Ислам је почео да се шири у VII веку са Арабијског полуострва. После пораза од византијске војске у битки на реци Јармак 636. године¹⁰ Арабљани су одустали од продора у Европу преко Босфора па су кренули кроз Северну Африку коју су освојили до краја VII века. Северној Африци су наметнули свој утицај, културу, веру и језик и преко Гибралтара у VIII веку прешли на Пиринејско полуострво. Освојили су га и кренули према Средњој Европи где су заустављени после пораза после битке код Поатјеа 752. године на Пиринејима када их је савладао франачки владар Карло Мартел. Ипак, муслимани нису успели освојити ни читаву Шпанију. Пред њиховим надирањем у VIII веку остаци визиготске војске су се повукли у северозападни део где су основали краљевство **Астурију** од којег су касније настале две државе, **Леон и Кастиља**. На југу Шпаније је настао калифат **Кордоба**. Од XI века су хришћани покушавали да поврате контролу над полуострвом и то им је успело крајем XV века. Борба за поновно заузимања полуострва и протеривање муслимани се у историји Шпаније зове „**реконквиста**“.

⁹ Неки ову годину узимају за крај старог, а почетак средњег века. Међутим, постоји и тумачење да је средњи век почео у слично време али упадом номадских племена (Хуна) у Европу и стављању узенгија на коње. Тиме се постизала боља контрола коња па је то давало велику предност коњици у односу на пешадију у борби. Од коњичких јединица је настала властела као повлашћени статус и тиме се постигла хијерархија феудалног система која ће бити главна одлика средњег века.

¹⁰ За време владавине византијског цара Ираклија (610-643).

У туризму Шпаније доминирају споменици из периода средњег века. У туристичким регијама Коста дел Сол и Коста де ла Луз налазе се муслимански споменици: џамије и тврђаве. У Мадриду и Барселони доминирају хришћански споменици знаменитим историјским личностима, али и књижевним јунацима (споменик шпанском језику у Мадриду – споменик Мигуелу де Сервантесу и његовим јунацима Дону Кихоту и Санчо Панси).

ЕВРОПСКЕ ДРЖАВЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ И БОРБА ЗА ХРИСТОВ ГРОБ

Страх од надирања ислама кулминирао је поразом византијске војске од Арапа у битки код Манцикерта 1071. године и арапским освајањем Јерусалима. Папа Урбан II покреће на сабору у Клермону 1096. године крсташки рат који је предводио Готфрид Бујонски. Крсташи су успели да освоје Јерусалим три године касније и да изврше стравичан покољ становништва. Они су у Сирији и Палестини основали своје државе и постали барони. Скоро један век касније муслимани под султаном Саладином стварају снажну државу и освајају Јерусалим. Уследила су два нова крсташка похода који су предводили немачки цар Фридрих Барбароса и енглески краљ Ричард Лавље Срце. Јерусалим је ипак остао у муслиманским рукама.

Почетком XIII века папа Инокентије III је покренуо нови рат за ослобађање Јерусалима „од неверника“ али су Венецијанци који су превозили ратнике на исток успели да наговоре крсташе да окрену бродове ка Цариграду. Византијска престоница је пала у руке крсташа 1204. године и на територији ове државе су крсташи основали **Латинско царство**. Крсташи су владали овим простором до 1261. године када их је поразио Михајло VIII Палеолог који је обновио Византијско царство.

Последњи крсташки поход за ослобађање Јерусалима десио се средином XIII века после кога су муслимани и дефинитивно овладали овим крајевима.¹¹

У Европи током средњег века је у животу људи доминирала црква. Догматска учења и нагомилавање богатства од стране цркве разилазећи се тиме са праксом хришћанске скромности, иритирала су многе људе. Неки од њих се почињу удруживати у удружења која је црква прогласила јеретичким. Такви су били катари на југу Француске. Одговор цркве био је у оснивању два монашка реда – **фрањеваца и доминиканца** који су чинили ударну песницу инквизиције. Најсуровије инквизиције биле су у Француској и Шпанији. Људи су затварани, мучени и убијани,

¹¹ Потребно је нагласити да су ови крсташки походи све више личили на пљачкашке. Црквени оци су нудили опроштаје грехова и обавезан „одлазак у Рај“ крсташима који се боре против „муслиманских неверника“. Крсташи су често били људи који су били у сукобу са законом па су прихватили да ратују на Блиском Истоку како би стекли славу и богатство. Крсташи су често немилосрдно пљачкали градове и села кроз које су пролазили, небитно да ли су били хришћани или муслимани.

спаљивани на ломачи или вешани под сумњом да су јеретици. Хиљаде и хиљаде жена је током средњег века спаљено на ломачи под сумњом да су вештице, иако за те чињенице скоро никада није било никаквог доказа. Црква је ширила проповеди да би добри католици требало да откривају јеретике. Главни циљ инквизиторског процеса био је да се од оптуженог измами добровољно признање кривице, после чега је он лишаван имовине и одређивана му је покора у зависности од сагрешења. Међутим, ако испитивач не би добио признање греха, прелазило се на мучење, после кога би најчешће уследило „добровољно“ признање. Ред темплара је уништен у петак 13. октобра¹² 1307. године у нападу инквизиције. Ту је посебно страдао град Безије у коме су инквизитори побили читаву популацију.

ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНСА

Ова два правца представљају ослобађање научне мисли и начина живота од доминантног утицаја цркве и копирање античких списа, слика и музике широм Европе. У овом периоду јавља се Реформација и одвајање једног дела популације од утицаја католичке цркве и приступање протестантским покретима. католичка црква се обрачунвала са њима па су пуританци (енглески протестанти) и хугеноти (француски протестанти) били први насељеници Новог Света (Северне Америке). У историји ће остати упамћена имена Мартина Лутера и Жака Калвина као првих реформатора.

ПОЗНИ СРЕДЊИ ВЕК И ПРОДОР ОСМАНЛИЈСКОГ ЦАРСТВА У ЕВРОПУ

У борби између католичке цркве и реформације, темплара и језуита, као и хришћанских држава између себе, на простор Европе је продрла нова сила – Османлијско царство. Сматра се да је оснивач династије султана који су вековима владали Османлијским царством владар Осман који је примио ислам у првој половини XIV века. За време његовог сина Орхана, Турци су прешли у Европу. За време његовог наследника Мурата почели су нападати балканске хришћанске државе. Турци су са Византинцима, Србима и Бугарима ратовали око једног века. Резултат је био пад балканских држава под власт многобројнијих и моћнијих Турака. До краја XV века читаво Балканско полуострво било је освојено. Током XVI века Османлијско царство било је на врхунцу моћи под владавином султана Сулејмана Величанственог. Осим Балканског полуострва Турци су

¹² По овом догађају се створило веровање у народу да је несрећан дан петак (13. у месецу). Људи на тај дан чине различите сујеверне ритуале (облачење одеће наопачке, не користе јавни превоз, итд). У ствари, напоменути догађај се десио баш у петак (13. октобар) и он је био несрећан једино темпларима чији је Ред био уништен.

држали читав Блиски Исток, територије данашње Мађарске, Чешке, Словачке, Румуније, Молдавије и Аустрије. Од XVII века и великих географских открића поморски и трговачки јачају државе западне Европе и Медитерана. Услед феудалног система управљања Османлијско царство заостаје за хришћанским државама и полако губи територије. До средине XVIII века граница између Турака и хришћанске Угарске се опет поставила на Сави и Дунаву и остаће на овим двама рекама до почетка српских борби за независност почетком XIX века.

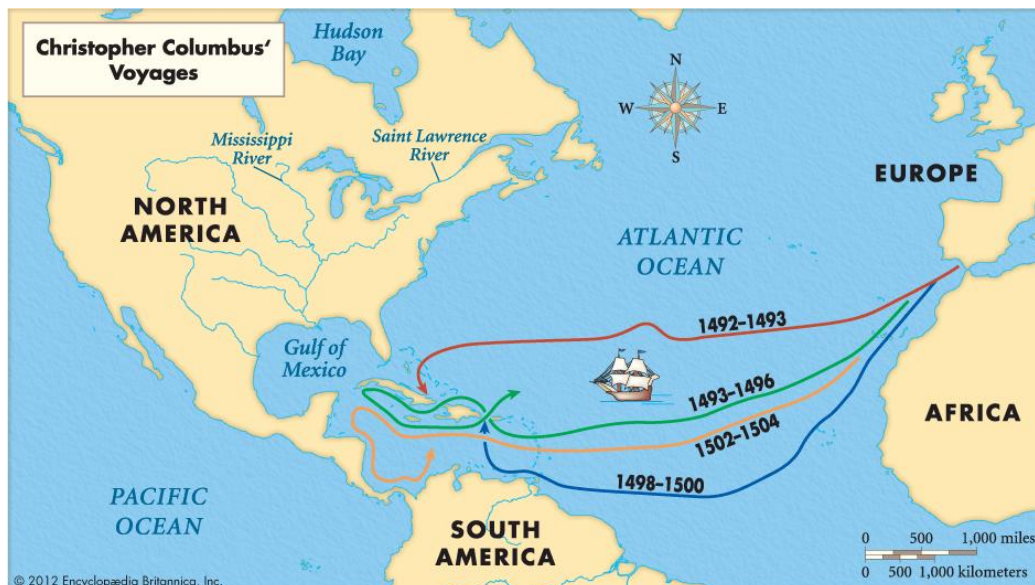
Из овог периода можемо срести у Истанбулу бројне џамије (Бајазитова, Плава, Аја Софија) и царске палате (Топ-капи, Стара палата, Јилдриз и Долмебахче).

НОВИ ВЕК У ЕВРОПИ И СВЕТУ

Европа је ушла у нови век разједињена на више малих држава. Борба између католика и протестаната, републиканаца и монархиста потресала је Европу. Западноевропске државе су развиле трговину са Новим светом и постале колонијалне силе. Ту су предњачиле Британско царство, Француска, Шпанија, Португалија и Холандија.

ВЕЛИКА ГЕОГРАФСКА ОТКРИЋА

Велика географска открића почела су почетком XV века. Португалци су откривали обале Западне Африке у потрази за поморским путем до Индије. Пре развитка османлијског царства водеће силе у Европи су биле медитеранске државе - градови Ђенова и Венеција. Још од XIII века ове државе су преко Блиског Истока набављале зачине из Јужне Азије. Међутим, јачањем Османлијског царства Турци су постали посредници и накупци производа који су долазили на европске дворове. То је подизало цену производа па су европске државе тражиле друге начине да дођу до толико жељених зачина. Поморски пут око Африке је откривен захваљујући Бартоломеју Дијазу који је 1487. године дошао до рта Добре Наде и доказао да се може опловити јужно око Африке. Његова истраживања је наставио Васко де Гама који је 1498. године стигао до Индије и основао прву португалску колонију Гоу.

Карта 9. Путовања Кристифора Колумба (1 cm = 1000 km)

Шпанци су кренули у супротном смеру. Кристифор Колумбо је био Ђеновљанин који је под шпанском заставом са три брода (Нина, Пинта и Санта Марија) августа месеца 1492. године кренуо преко Атлантског океана на запад. После три месеца његове посаде су пристали на острво Хиспањола које је он из захвалности назвао Сан Салвадор (Свети Спаситељ). У наредних десетак година Колумбо је организовао четири пловидбе према Новом Свету. Како није успео да донесе велике количине злата на шпански двор, финансијска подршка му је све више недостајала. Умро је сиромашан и заборављен не знајући да је открио нови континент већ мислећи да је стигао до источних обала Азије. Ово веровање је одбачено пар деценија касније када је Америго Веспучи описивао нови континент у каснијим пловидбама. По њему Америка и носи име. Неправда је делимично исправљена тиме да једна држава у Јужној Америци носи Колумбово име. Колумбова посада није била прва европска која је стигла до Америке. Постоје докази да су Викинзи још у X веку боравили на острву Њуфаундленд на источним обалама данашње Канаде. Постоји и теорија да су стари Феничани можда пловили до Америке у старој ери. Кристифор Колумбо није пловио „на слепо“ према западу како се често верује. Имао је поморске карте (портулане) по којима је пловио.

Прву пловидбу око света извео је Фернао Магељаш (Фернандо Магелан) 1519-1522. године чиме је и потврђено да је Земља округла.¹³

Прва насељавања Северне Америке извршили су Енглези и Французи. Средњу и Јужну Америку колонизовали су Шпанци и Португалци.

¹³ Оно што је смешно али и жалосно је то да је данас у свету све јачи покрет који верује да је Земља равна плоча.

Аустралију је први опловио Абел Тасман у XVII веку да би први крочио на овај континент Џејмс Роберт Кук 1770. године у Залив биљака (Botany Bay) близу данашњег Сиднеја.

Ови знаменити морепловци имају споменике широм света. Један од најпознатијих је споменик Кристифору Колумбу у Луци Мира у Барселони.

КОЛОНИЗАЦИЈА НОВОГ СВЕТА

Прва насељавања Новог света почела су почетком XVII века. Енглези су насељавали источну обалу САД-а, Французи простор око Великих језера и око ушћа реке Мисисипи у Мексички залив.

Шпански конквистадор Фернандо Кортес са малим бројем војника уништио је царство Астека на Анауачкој висоравни на месту где је данашњи Мексико Сити (астечки Теночтитлан) и царство Маја на полуострву Јукатан. Конквистадор Франциско Пизаро је покорио царство Инка у данашњем Перуу. Педро Алварез Кабрал је стигао до обала данашњег Бразила па су ову територију запосели Португалци.

У наредним вековима дошло је до свесног геноцида над домородачким становништвом како у Северној тако и у Јужној Америци. Енглези су на северу убијали и протеривали индијанце према западу, да би их на крају сместили у резервате. Шпанци и Португалци су у Латинској Америци терали урођенике на тежак рад у рудницима и на плантажама воћа и поврћа. Како су индијанци умирали у невероватном броју, од XVII века почиње пракса довођења црног становништва из Африке као робова.

Аустралија је у почетку била кажњеничка колонија у коју су Британци доводили затворенике услед пренатрпаности затвора на острву.

АМЕРИЧКА РЕВОЛУЦИЈА

До друге половине XVIII века на данашњем простору САД-а се развило 13 колонија. Њихова територија се простирала између Атлантског океана на западу, Апалачких планина на истоку, Великих језера на северу и полуострва Флориде на југу. Почетком 70-их година XVIII века долази до сукоба између британске круне и њихових поседа око високе цене пореза и других намета. Колоније су често биле у неповољној положају у трговинским споразумима.

Најсрамнији догађаји у енглеској и америчкој историји везани су за довођење црних робова из Западне Африке као радне снаге на плантажама памука и дувана у јужним колонијама

(Вирџинија, Кентаки, Алабама, Каролина). За скоро два и по века сматра се да је око 10 милиона робова превезено из Африке преко Атлантског океана на запад.

Прилог 4. Проглашење Декларације независности САД

Не желећи више да трпе енглеску експлоататорску политику амерички трговци су крајем 1773. године у бостонској луци, у колонији Масачусетс, просули брод напуњен чајем који се спремао да отплови за Велику Британију. То је појачало сукобе између две завађене стране. Епилог после ситних војних сукоба било је проглашење Декларације независности од стране америчких колонија 1776. године у Филаделфији, Пенсилванија. Рат је трајао до 1783. године када је америчка војска предвођена генералом Џорџом Вашингтоном најзад скршила отпор Енглеза и извојевала независност. Сједињене Америчке Државе су међународно признате 1788. године на конференцији у Версају. Џорџ Вашингтон је био први председник САД-а (1789-1797). Данас се главни град ове државе назива по њему (Washington District Columbia или скраћено Washington D.C).

Многе знамените личности овог периода утиснути су дубоко у националну свест Американаца, по њима су названи градови, булевари, улице, музеји и многи други објекти (Хјустон, Сан Антонио, Филаделфија и др.).

ФРАНЦУСКА БУРЖОАСКА РЕВОЛУЦИЈА И НАПОЛЕОНОВО ЦАРСТВО

Док су Американци славили своју дуго очекивану слободу и независност од британске круне, династија Бурбон у Француској бројала је своје последње дане. Француска монархија је после пораза у Седмогодишњем рату (1756-1763) утонула у економску кризу. Сељаци и ситна буржоазија су све теже подносили порезе и друге намете док је краљевска породица живела у луксузу. То је нарочито било изражено за време владавине краља Луја XVI (1774-1792) и његове

жене Марија Антоанете¹⁴. Краљ је у мају месецу 1789. године сазвао Скупштину свих сталежа како би се нашло решење за постојећу економску кризу. Међути, циљ владара и свештеничке аристократије је био у ствари да очувају власт и не мењају постојећи систем. Државна каса била је празна, Енглеска је имала економску и колонијалну доминацију услед галопирајуће индустријске револуције и развоја мануфактуре. Француска је била задужена код страних банака.

Како се ситуација за време заседања Скупштине није мењала, народ је извршио устанак у Паризу и освојио тврђаву Бастиљу средином јула исте године. Данас 14. јул 1789. године Французи славе као национални празник. Криза се продубљивала, краљевски пар је покушао да побегне из Париза али није успео. Тајно договарајући се са Аустријом и Пруском краљ Луј XVI чекао је страну војску да му помогне да сачува престо. Сазнавши за то ситна буржоазија збацила је краља са власти. У томе су предњачили јакобинци предвођени Максимилијаном Робеспјером. Аустријска и пруска војска су напаале Француску, а у томе су им се касније придружиле Шпанија и Енглеска. Први удар непријатељске војске су Французи издржали, а ови херојске борбе француске војске опеване су у песми „Марселеза“ која ће касније постати њихова химна.

После суђења за издају државе и народа, краљ Луј XVI је осуђен на смрт у јануару 1792. године и убијен на гиљотини. Истим путем је кренула и краљица Марија Антоанета у октобру исте године. Француска је проглашена републиком, а на власт су дошли јакобинци. Борба за превласт између њих и других политичких клубова се наставила. Револуција ће потрајати до 1799. године. У међувремену већина револуционара је страдала у међусобним сукобима, често на гиљотини чиме је постала истинита синтагма Жака Малеа да „револуција једе своју децу“.

Последње године револуције на власт у Француској долази Наполеон Бонапарта, генерал француске војске у Египту. На челу Француске остаће пуних 16 година. После почетних војних успеха и победа над Аустријом и Пруском, Наполеонова војска је кренула на Руско царство али је поражена у Бородинској битки 1812. године. Порази су наставили да се нижу, а коначан пад Наполеона десио се 1815. године после битке код Ватерлоа у којој су га победили Енглези. Ови догађаји ће бити само увод у велике националне револуције широм Европе током 1848. и 1849. године када се већина држава ослободила монархистичких династија.

Из овог периода главни туристички објекат је замак у Версају, као и Јелисејска поља, са Триумфалном капијом, у центру Париза.

¹⁴ Аустријска принцеза и француска краљица, кћерка аустријске царице Марије Терезије.

ИНДУСТРИЈСКА РЕВОЛУЦИЈА

Индустриска револуција је појам везан за нагли друштвени развој који се догодио у кратком временском периоду. У другој половини 18. века ручна производња почела се замењивати парним машинама. Тиме је почео развој који је од краја 18. до средине 19. века темељно изменио раније политичке, привредне и друштвене системе у већем делу света. Почела је **Прва индустриска револуција**.

Индустриска револуција представља прелаз на нове производне процесе у периоду од око 1760. године до раздобља између 1820. и 1840. године. Она се састојала од прелазна са ручних производних метода на машинске, нове хемијске производње и процес за продукцију гвожђа, побољшане ефикасности снага воде, повећане употребе снаге паре, и развоја машинских оруђа. Она је такође обухватала прелаз са дрвета и других био-горива на угаљ. Индустрија текстила је била доминантна током индустриске револуције у погледу запошљавања, вредности производа и инвестираног капитала; текстилна индустрија је такође била прва да примени модерне методе производње.

Индустриска револуција обележава значајну историјску прекретницу. Она је утицала на скоро сваки аспект дневног живота на изванредан начин. Специфично, просечни приход и величина популације су почеле да манифестују раније невиђени степен константног раста. Неки економисти сматрају да је главни импакт индустриске револуције да је стандард живота генералне популације почео да конзистентно расте по први пут у историји, мада други тврде није дошло до знатног побољшања до касног 19. и до 20. века. Индустриска револуција је почела у Великој Британији, и проширила се на Западну Европу и Северну Америку у току неколико декада. Прва индустриска револуција је прерасла у **Другу индустриску револуцију** током прелазних година између 1840. и 1870, кад се наставило са технолошким и економским прогресом путем повећане примене парног транспорта (парне железнице и бродова), производњом машинског оруђа на великим скалама и повећаном употребом машинерије у фабрикама на парни погон.

АМЕРИЧКИ ГРАЂАНСКИ РАТ

Док су се сукоби у Европи после ових бурних година мало смиривали, нетрпељивост између северних (Север) и јужних држава (Југ) САД-а се повећавала. Север се залагао у Конгрес да се укине ропство, док је Југ био против тога. Север је више напредовао од Југа јер је економска ситуација у свету ишла на руку државама које су се оријентисале на индустриску производњу, а не

на плантажну земљорадњу. Ситуација се заоштрила 1860. године када је за председника изабран Абрахам Линколн који је у свом председничком програму обећао да ће укинути ропство. За време председничке инаугурације марта 1861. године седам јужних робовласничких државама проглашава отцепљење из Уније САД-а и оснива Конфедерацију.

Ратна дејства почела су месец дана касније када је војска Кондереције отворила ватру на тврђаву Форт Самтер коју је држала војска Уније. После четири године ратовања и променљиве ратне среће за обе стране и око 750.000 жртава (војника и цивила), рат је завршен победом Севера. Абрахам Линколн није дочекао крај рата јер је убијен 1863. године од стране присталице Југа Џона Вилкса Бута приликом посете једној позоришној представи. Ропство је званично укинуто на читавој територији САД-а али незванично је црно становништво своја права остварило тек један век касније.

И после рата америчка држава наставља да се шири ка западу до обала Тихог океана. Освајањем Калифорније после рата са Мексиком 1850. године, САД су се протезала од источне до западне обале Северне Америке. Својој држави су додали Аљаску 1867. године коју су купили од царске Русије. После рата са Шпанијом 1898. године у њихов састав су ушли и Хаваји. До 1960. године све територије су постале савезне државе (укупно 50).

САВРЕМЕНО ДОБА

Историјска позорница била је пуна значајнијих догађаја током XIX века. Почетком 70-их година овог века су се ујединиле Немачка и Италија, Аустрија и Мађарска формирале Аустроугарску (1867). У многим државама су извршене војне и економске реформе. Како наводи Ерик Хобсбаум у књизи „Доба екстрема“ XIX век са аспекта повезаности историјских догађаја трајао је од Француске буржоаске револуције до Великог рата (1789-1914). Савременим добом у хронолошким проучавањима се сматра период од почетка Великог рата (Првог светског рата).

ВЕЛИКИ РАТ

Задње деценије XIX века обележила је између осталог и завршница колонијалних освајања. У томе су предњачиле Велика Британија, Француска и САД, док су старе колонијалне силе Португалија, Холандија и Шпанија полако губиле своју моћ. Државе Средње Европе, Немачка и Аустроугарска су остале без колонија и биле у економски неповољном положају у односу на колонијалне силе и територијално заграђене између Француске на западу и Русије на истоку. Тако

су полако стварана два војна блока: Антанта (Велика Британија, Француска и Русија) и Централне силе (Немачка и Аустроугарска). Инциденти и сукоби су се наставили и на почетку XX века. После две Мароканске кризе и царинског рата између Србије и Аустроугарске, као и анексије БиХ од стране српског северног суседа, чекао се само повод да се започне рат. Он је створен после Видовданског атентата на престолонаследника Франца Фердинанда у Сарајеву 1914. године. До почетка августа све европске силе биле су у рату. Силама Антанте су се прикључиле Србија, Црна Гора и Италија (од 1915. године¹⁵), а Централним силама Бугарска и Турска.

Постојала су три фронта: западни, источни и балкански. После српских победа у првој ратној години, на западном фронту Немачка је напала француски град Верден. Херојска одбрана овог града зауставила је немачки продор. Контраофанзива француске и британске војске почела је на реци Сони али после почетних успеха је и она заустављена. Ту се створио фронт који ниједна страна неће успети да пробије до 1918. године.

Истовремено, у лето 1916. године на Источном фронту руска војска је започела велику офанзиву. Она није била дугог даха јер је у међувремену у Русији почела бољшевичка револуција. Током читавог рата САД су војно помагале силе Антанте. Њиховим уласком у рат 1917. године, ови сукоби су престали бити европски и постали светски. Русија се у марту 1918. године и свргавања цара повукла из рата и потписала сепаратни мир у Брест-Литовску чиме је Источни фронт престао да постоји. Пробојем балканског фронта од стране српске војске и њених савезника у септембру месецу ратна срећа се окреће на страну сила Антанте. Како би браниле освојене територије на Балканском полуострву Немачка и Аустроугарска повлаче део војске са Западног фронта. Тада и француска и британска војска пробијају фронт на Сони и постискују Централне силе. Један од кључних момената рата било је српско ослобођење Ниша 30. септембра 1918. године што је навело Бугарску и Турску да капитулирају. Рат је завршен 11. новембра 1918. године капитулацијом Немачке. У Првом светском рату се изменила политичка карта Европе. Нестала су четири царства: Руско (на власт дошли комунисти – бољшевици), Аустроугарско (од њене територије настале самосталне државе Аустрија, Мађарска, Чешка и Словачка), Немачко (проглашена република, одузети јој региони Алзас и Лорен и демилитаризована Рајнска област) и Турско (пар година касније Кемал – паша Ататурк прогласио Републику Турску и пренео престоницу из Истанбула у Анкару).

Што се тиче споменика из овог периода у Москви се између осталог налази Црвени трг и Лењинов маузолеј, као и бројни споменици у француском граду Вердену и други.

¹⁵ Италија се прикључила тајним Лондонским уговором када су јој за улазак у рат на страни сила Антанте обећане Истра, Трст и Далмација са острвима.

СВЕТ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Поразом у Првом светском рату Немачкој је наметнута ратна одштета. Велика економска криза утицала је да се у исцрпљеној држави подигне револуција. САД су изашле као победник без много губитака и наметнуле се као светска сила. Током 20-их година јављају се многобројни шовинистички покрети у Немачкој и Италији као резултат тешког економског стања становништва. Два најзначајнија су фашистички у Италији који је предводио Бенито Мусолини и нацистички који је предводио Адолф Хитлер у Немачкој.

Почетком 20-их година Русија је преименована у Совјетски Савез (Савез социјалистичких совјетских република или скраћено СССР). Краљевину СХС (од 1929. године Краљевина Југославија) су разарали сукоби између Београда и Загреба. Ситуација је постала још тежа 1929. године када је наступила светска економска криза. На власт у Немачкој долази Немачка социјалистичка радничка партија, а Хитлер постаје канцелар и врховни командант војске. Током 30-их година он свесно крши одредбе Версајског споразума (спаја Немачку са Аустријом, јача војску и шаље је у долину Рајне, окупира Данску и Чехословачку).

У САД-у су милиони незапослених људи, а председник Рузвелт покреће низ техничких пројеката изградња брана на рекама како би запослио становништво.

У Немачкој цвета расизам и шовинизам против Јевреја, Рома и Словена. Чувена „Кристална ноћ“ десила се 9. новембра 1938. године када је извршен погром широм Немачке на више хиљада Јевреја и њиховом имовином. Наредне године Јапан, Немачка и Италија склапају Тројни пакт. Крајем августа Немачка и СССР потписују споразум о ненападању¹⁶. Хитлер инсистира да му се омогући територијални коридор између немачког града Данцинга (пољ. Гдањск) и остатка Вермахта. Између Вермахта и ове бивше пруске територије је према Версајском уговору смештен део Пољске. Мислећи да су Француска и Велика Британија пасивне и да неће реаговати на немачко ширење на исток у зору 1. септембра 1939. године после исценираног инцидента на граници немачка војска наоружана до зуба панцер тенковима напада пољску војску у којој су још доминирале коњичке бригаде. Највећи сукоб у историји човечанства могао је да почне.

¹⁶ Овај споразум се у историји назива Рибентроп – Молотов према немачком и руском министру спољних послова који су га потписали. Споразум је садржавао и тајни договор о окупацији Пољске на два једнака дела: западни је требало да припадне Немачкој, а источни СССР-у.

Карта 10. Спорна територија између Немачке и Пољске (Размер: 1 cm = 50 km)

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ

Најкрвавији сукоб у историји човечанства трајао је шест година (1939-1945). Процене су да је у њему страдало преко 70 милиона људи. Десетине милиона су рањене, а материјална штета се није могла измерити новцем. У рату су највише страдали Руси (25 милиона), Кинези (10 милиона), Јевреји (6 милиона), Срби (1,5 милиона).

Када је Немачка напала Пољску, уследила је реакција Француске и Велике Британије које су објавиле рат Хитлеру. Међутим, све се завршило на објави рата. Пољска је прегажена за две недеље и Немци су освојили Варшаву. У исто време са истока су продрли Руси и освојили источни део земље. У рат током 1940. године силама Осовине¹⁷ се придружују Мађарска и Бугарска. Исте године се распламсава рат на западном фронту. Французи наивно јачају своје одбрамбене системе у планинском масиву Ардени (Мажино линија – карта 11.) на граници са Немачком верујући да ће Хитлер поштовати неутралност Белгије и Холандије. Освојивши земље Бенелукса за пар дана, немачка војска напада француску са севера и осваја Париз. Француска је капитулирала и на северу је окупира Немачка поставивши на власт француског генерала Ле Пена. Јужно од Средишњег масива француска територија је била слободна и то се организује покрет отпора¹⁸ под вођством генерала Шарла де Гола.

¹⁷ Назив за државе Тројног пакта.

¹⁸ Сетите се култне француске серије „Ало, ало“. ©

Карта 11. Напад Немачке на Француску

Немци никада нису копнено напали Велику Британију, али су с њима имали поморски рат (бродовима и подморницама). Немци су такође током 1940. и 1941. године бомбардовали енглеске градове: Лондон, Лестер, Бирмингем и др.

Рат на Балкану почео је у априлу 1941. године када Немачка напада и за кратко време осваја Југославију и Грчку. Југославија је била подељена на окупационе зоне. Албанију је окупирао Италија (још 1939. године).

Рат на Источном фронту се рапсламсао 22. јуна 1941. године. Тада је немачки Вермахт са три милиона војника, стотине тенкова и авиона напао Совјетски Савез без објаве рата упркос споразуму о ненападању. Стаљин¹⁹ иако није веровао Хитлеру дозволио је да га немачки напад изненади. Од тада почиње велики руски „отаџбински рат“. Немци напредују и надиру на исток. Окупирали су Лењинград (данашњи Санкт Петербург) и држали га под опсадом скоро четири године²⁰. Немци су стигли и на 25 km од Москве. Ушли су у њена предграђа до децембра 1941. године и ту стали. Иако су могли да виде торњеве Кремља, зима је учинила своје и то је било најдаље докле је дошла војска Вермахта. На југу су се рапсламсале велике борбе око Стаљинграда

¹⁹ Јосиф Висарионович Џугавшили Стаљин (1878-1953)

²⁰ У том периоду је у граду страдало од глади скоро милион људи. Једина веза за спољашњим светом била је током зиме када су намирнице довођене преко залеђеног језера Ладога. После рата је Лењинград проглашен за град – херој.

(данашњи Волгоград). Немци су ушли у град али нису могли да га освоје. На југу су се борбе водиле на највишим врховима Кавказа у покушају Немаца да освоје руска нафтна поља.

Ситуација се преокреће 1942. године када се совјетска војска (Црвена Армија) опоравља од губитака људства, војне технике и територија и креће у контра-офанзиву и ослобађање својих територија. Одбацује немачку војску од свих већих градова према западу. У чувеној тенковској битки на Курску поражавала немачку војску и ослобађа Белорусије и балтичке државе: Естонију, Летонију и Литванију. Ситуација је савезницима олакшана 1943. године када долази до револуције у Италији. Комунисти убијају Мусолинија, капитулирају и стају на страну савезника. Црвена Армија током 1943. и 1944. године ослобађа Пољску, Чехословачку, Румунију и Југославију. Бугарска се предаје, немачка војска се повлачи из Грчке. Почетком 1945. године совјетска војска улази у Мађарску. У Будимпешти почиње револуција која је збацила пронацистички режим и на власт долазе комунисти.

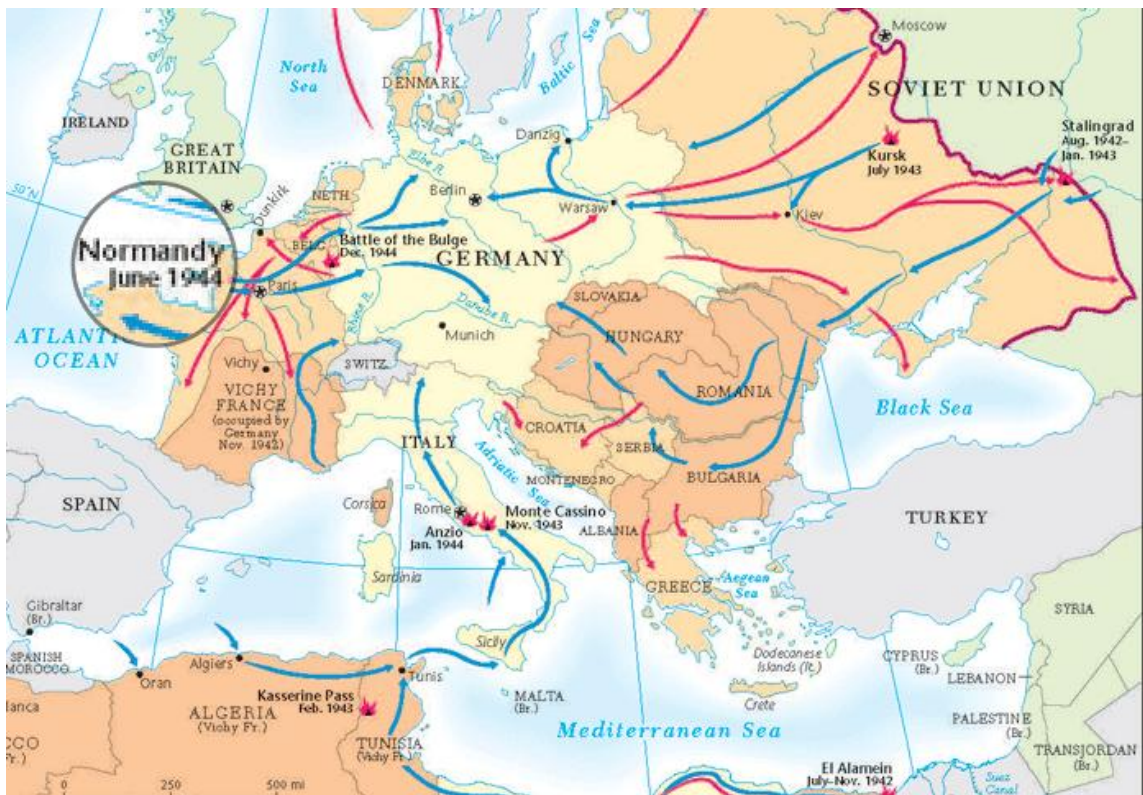
Сједињене америчке државе улазе у рат на страни Савезника у децембру 1941. године после јапанског напада на Перл Харбур²¹. Током наредног периода против Јапана воде поморски рат на Пацифику, а у Европу шаљу копнене трупе. У Француској се Савезници 6. јуна 1944. године искрцавају у Нормандији²² пробијају фронт и потискују Немце ка истоку ослобађајући Француску, Холандију и Белгију.

Немачка је у све тежем положају. Руси надиру ка истока, а савезничка војска (француска, америчка и британска) са запада. У јануару Руси ослобађају логоре Треблинку, Аушвиц и Дахау. У марту месецу савезници прелазе на територију Немачке и креће битка за Берлин. Хитлер се скрива у свом подземном бункеру близу зграде Рајстага где је у безизлазној ситуацији наводно извршио самоубиство 30. априла 1945. године. Немачка је капитулирала 8. маја исте године када се у земљама Европске Уније обележава Дан Европе, док се 9. маја у Русији прославља Дан победе са великом војном парадом у Москви²³.

²¹ Перл Харбур – америчка ваздушна војна база на Хавајима.

²² Војна операција Оверлорд (кодификовани датум Дан Д)

²³ Потребно је објаснити зашто је употребљен термин „наводно“ када је у питању Хитлерово самоубиство. Наиме, све више се јављају теорије да Хитлер није извршио самоубиство већ побегао подморницама у Јужну Америку, вероватно преко Шпаније у Аргентину. Постоји теорија да је тамо живео до 1962. године. Ипак, свету је било потребно да један такав мрачан лик у светској историји изврши самоубиство и да свет дочека слободу. У нашем народу је дуго била на снази прича да се Хитлер убио када је чуо песму руских војника како опкољавају његов бункер. Ипак, убиства и самоубиства његових најближих сарадника Геринга, Химлера и Гебелса су документована и доказана. Нацистичким генералима који су преживели рат и били ухваћени суђено је 1945. године у Нинбергу. Већина њих је осуђена на смртну казну или доживотну робију.

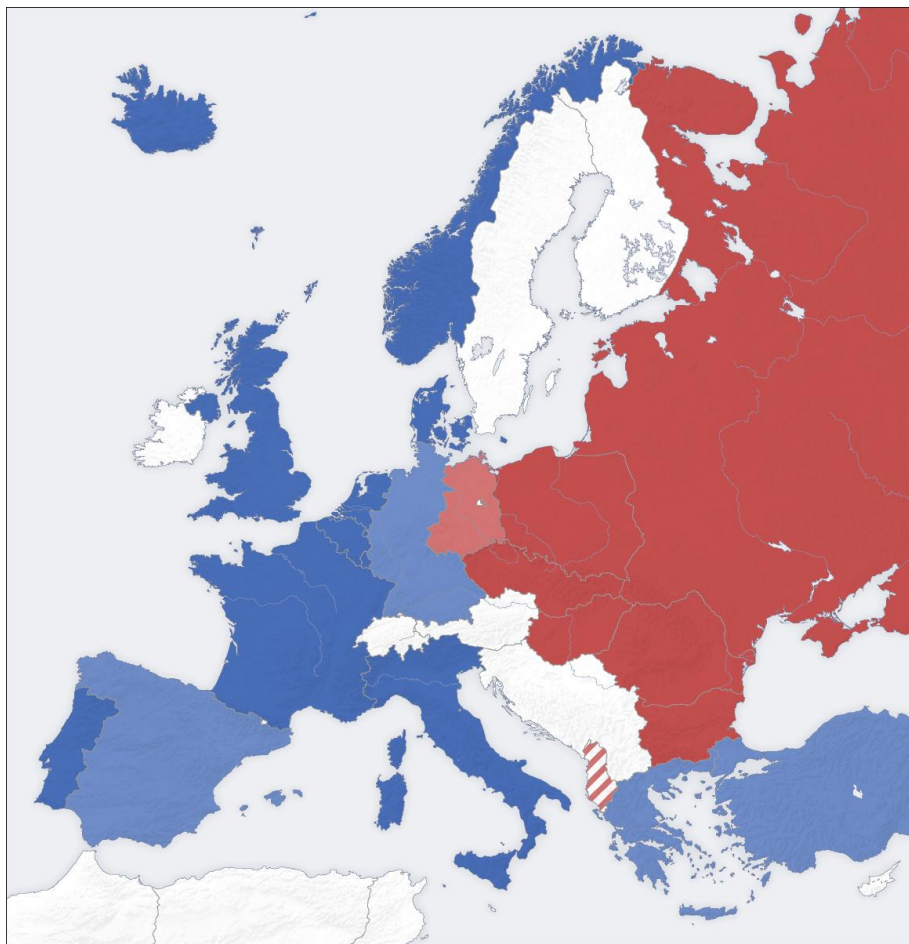
Карта 12. Ситуација у Европи 1944-1945. (Размер: 1 cm = 180 km)

Од маја месеца 1945. године једина претња по свет је остао Јапан. Савезничке трупе су у поморским биткама ослободиле све територије које је Јапан освојио (Кина, Корејско полуострво, Индокина, Индонезија, острва у Океанији). Тада креће бомбардовање Токија и осталих јапанских градова. У првој половини августа Американци бацају две атомске бомбе на Хирошиму и Нагасаки. У исто време совјетска војска се пребацује кроз Сибир на исток и упада у окупирану Манџурију потискивајући јапанску војску. У немогућности да се боре и против читавог света, Јапан потписује капитулацију 2. септембра 1945. године чиме је завршен други светски рат. Са аспекта туризма, културно-историјски споменици из овог периода су места значајних битака и дестинације мрачног туризма као што су логори Аушвиц, Дахау, Треблинка у Пољској и Немачкој али и у данашњој Хрватској Јасеновац, Стара Градишка, Јадовно, Јастребарско, Лора и др.

ПОСЛЕРАТНА ПОДЕЛА СВЕТА И ХЛАДНИ РАТ

Супротности које су постојале између капиталистичких и социјалистичких држава после завршетка Другог светског рата су продубљене. Ратни сацезници постаће супарници у хладном рату. Дурга половина XX века биће обележена надметањем тих система и две нуклеарне силе САД и СССР у привредном, политичком, а посебно у војном погледу. Послератни период обечежен је великим технолошким проналасцима, летовима у свемир, нуклеарним пробама, итд.

У Сан Франциску је 26. маја 1945. године основана Организација уједињених нација (ОУН). Мировним конференцијама је Немачка подељена на две окупационе зоне: Источну (руска зона) и Западну (која је била подељена на америчку, британску и француску зону) зону. Берлин који се налазио дубоко у Источној Немачкој је такође био подељен на две дела, од краја 1950-их година је подељен зидом. Државе које су стале на страну САД-а су 1949. године формирале НАТО пакт, док су државе око СССР-а формирале варшавски пакт. Оснивачком конференцијом у Београду 1961. године Југославија, Египат и Индија су основале Покрет несврстаних²⁴.

Карта 13. Блокoвска подела Европе (Размер: 1 cm = 250 km)(црвеном бојом су обележене државе Варшавског пакта, а плавом државе НАТО пакта; белом бојом су обележене неутралне државе)²⁵

После Другог светског рата 99% територија су биле деколонизоване. Готово све афричке и азијске државе су добиле самосталност од колонијалних сила. Иако су званично биле независне (чланице УН-а и Покрета несврстаних) почео је нови вид колонијализма назван неоколонијализам. Трговински споразуми су више одговарали великим силама, мултинационалне компаније су

²⁴ Сачињавале су га углавном државе Азије, Африке и Јужне Америке које се нису сврстале ни у један напоменути војни блок, већ су одабрале политику неутралности, међусобног економског повезивања и помагања.

²⁵ Албанија је ишрафирана јер је иступила из варшавског пакта пар година по уласку.

извлачиле природна богатства из новонасталих држава. На снази је био техно-колонијализам, када је производња у многим државама зависила од скупе западне технологије и прескупих лиценци, а велики број младих високообразованих људи из афричких и азијских земаља потражио је бољи живот у државама Средње и Западне Европе, САД-а и Канаде. Данас се тај тренд пренео и на државе Балкана, а и даље се одвија из бројних афричких и азијских земаља.

Година стицања независности	Држава
1946.	Филипини, Јордан, Сирија, Либан
1947.	Индија, Пакистан
1948.	Шри Ланка, Мијанмар (Бурма), Израел
1949.	Индонезија, Кипар
1951.	Либија
1954.	Вијетнам, Камбоџа
1956.	Мароко, Тунис, Судан
1957.	Гана, Малаја
1958.	Кувајт
1960.	Мауританија, Мали, Нигерија, Сенегал, Гвинеја, Того, Бенин, Обала Слоноваче, Габон, Конго, Камерун, Чад, Сомалија, Заир, Мадагаскар
1962-1972.	Алжир, Уганда, Руанда, Бурунди, Кенија, Катар, Оман, Сингапур, Малезија, Бахреин
1972-1999.	Брунеи, Зимбабве, Мозамбик, Ангола, Еритреја, Хонг Конг (1997)

Слика 5. Године стицање независности појединих држава

Хладни рат је обиловао сукобима у свету као што су Суецка криза (1956-1957) и израелско-арапски ратови, Корејски рат (1950-1953), Вијетнамски рат (1964-1975), ирачко-ирански рат (1980-1988), кинески грађански рат (1946-1949), расна побуна у САД-у (1964-1968), америчке интервенције у Средњој Америци, совјетске интервенције у Авганистану и др.

Хладни рат је завршен економским словом Совјетског Савеза и његовим распадом 1990. године. Годину дана раније је срушен Берлински Зид. Распао се и варшавски пакт. Током 90-их година XX века и прве деценије XXI века Сједињене Америчке Државе на челу НАТО пакта биле су једина светска војна сила. Током 90-их година догађају се ратови на истоку Африке²⁶, грађански ратови у Југославији и неправно бомбардовање Србије 1999. Године од стране НАТО пакта, амерички напади на Ирак и Авганистан, ратови у Либији и Сирији и др.

²⁶ Еритреја добија независност 1993. године, грађански рат у Уганди и Руанди.

Данашњи сукоби доказују да се ништа није променило. Разлика је једино у томе да САД нису више једина светска војна сила већ војно и економски јачају Кина, Русија и Индија. Данашњи сукоби су бројни: у источној Украјини²⁷, Закавказју²⁸, српско-албански конфликт на Косову и Метохији и многи други.

Културно-историјски споменици из периода хладног рата су бројни. Поготово су за туризам битни споменици комунистичког наслеђа. У Берлину такви споменици су остаци Берлинског зида, Трг Хероја у Будимпешти, Забрањени град у Пекингу и многи други.

ЗАКЉУЧАК

У будућности ће атрактивност туристичких дестинација наставити да зависи од њених промоција, али ће такође важну улогу играти географске и историјске промене у свету. Промена климе са трендом пораста температуре ваздуха током XXI века утицаће да неке летовалишта постану претопла, неки предели превише сушни. Тада ће у првом плану наћи нове дестинације уколико државе у којима се налазе буду могле то да препознају.

На туризам ће утицати и геополитичка превирања у свету, сукоби и ратови. Сведоци смо уништавања непроцењивог културног блага у Сирији и Ираку (пљачкали су и амерички војници). Упркос томе што древни градови и територије мењају своје господаре, културно-историјско благо би се морало сачувати за будућа поколења, уз напомену да се мора водити рачуна о одрживом развоју, односно да туризам ни у којој опцији не доведе до нарушавања вредности појединачних споменика, објеката, делова насеља или читавих регија.

²⁷ Сукоби у Донбасу где су Луганска и Доњецка Република прогласиле независност од Украјине

²⁸ Абхазија и Јужна Осетија су прогласиле независност од Грузије.